

Mikä meitä yhdistää

Aistit ja saavutettavuus taide-
ja kulttuuritoiminnassa

KANSALAIS-
FOORUMI

Julkaisija

Opintokeskus Kansalaisfoorumi, 2023

Toimitus

Raisa Laukkanen

Minna Lepistö

Kuvat

Raisa Laukkanen

Minna Lepistö

Joni Sivonen

Unsplash.com

Ulkoasu ja taitto

Joni Sivonen

ISBN

978-951-9461-68-7

Euroopan komission tuki tämän julkaisun tuottamiseen ei tarkoita sitä, että sisältö, joka kuvastaa pelkästään tekijöiden näkemyksiä, saa kannatusta, eikä komissiota voida saattaa vastuuseen niiden sisältämien tietojen mahdollisesta käytöstä.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Sisällys

Johdanto	5
Kirjoittajat	6
Näkökulmia tanssituntien ohjauksesta näkövammaisille nuorille	
NOORA VÄSTINEN	7
Voiko taidetta olla ilman aisteja?	
SATU JÄRVINEN & JARMO SKÖN (TAMPEREEN TAIDEKASVATUS RY)	13
Matkalla moniaistisuuteen	
MAARIT HEDMAN	21
Kuuro taiteilija saa eväät lapsuudestaan	
ANNE SJÖROOS	27
Vammaisen taiteilija?	
JULIANNA BRANDT-SMAL	31
Representaatiolla on väliä	
FAISA QASIM JA MENTORING FOR FUTURE -HANKKEEN AKTIIVIT	39
Vinkkejä yhdenvertaisuutta ja saavutettavuutta käsitteleviin aineistoihin ja oppaisiin	45
Education as a Constructor of Social and Cultural Sustainability for the 21st century (Sus21) -hanke	46

Johdanto

Kun koostimme tätä julkaisua, lapselani oli tapana aamuisin kulkea viiden kerroksen mittainen matka alas kerrostalon portaita silmät kiinni. Joka kerroksen kohdalla minun piti sanoa, milloin on kaksi porrasta jäljellä, joiden yli hän hyppäsi yhdellä loikalla. Ensin se oli hauskaa, mutta muutaman viikon jälkeen aloin turhautua, koska jouduin toistamaan samat ohjeet joka aamu ja eteneminen oli hidasta. Kerran ollessamme myöhässä, huomautin ääneen lapselle, että voidaanko ”mennä tavallisesti”.

Palatessani takaisin kirjoittamistyön ääreen päiväkodilta, tajusin häpeissäni mitä olin tehnyt. Miten tekopyhää puhua aikuiskasvattajana saavutettavuudesta ja moniaistisuudesta, ja samaan aikaan kiireessä hutiloiden toimia toisin ja estää lapselle tärkeä arkisen tilan kehollinen tutkiminen. Mitä edes tarkoitin tavallisella? Saavutettavuus ja yhdenvertaisuus eivät ole mitään erityisjärjestelyjä. Ne ovat vuorovaikutusta, kohtaamista, ihmisyyttä. Kaikissa tilanteissa ja aina.

Taide- ja kulttuuritoiminnan saavutettavuuden edistämiseen on laadittu ansiokkaita oppaita ja ohjeistuksia. Tämän julkaisun tavoitteena on täydentää oppaita ja tukea saavutettavuustyötä tuomalla esiin aitoja puheenvuoroja ja konkreettisia esimerkkejä taide- ja kulttuuritoiminnan parista. Julkaisu ei ole varsinainen opas, mutta se voi opastaa havainnoimaan maailmaa ja omaa toimintaa uudella tavalla.

Artikkeleita yhdistävä näkökulma on ihmisen aistit. Niiden toimivuus, ulottuvuudet ja rajoitteet ovat olennaisia, kun arvioidaan taide- ja kulttuuritoiminnan saavutettavuutta. Kirjoit-

tajat kertovat omista kokemuksistaan ohjaajina ja kokemusasiantuntijoina. Julkaisu onkin koottu ensisijaisesti taide- ja kulttuuritoiminnan parissa eri ikäisten ihmisten kanssa toimiville ohjaajille ja opettajille. Mutta koska saavutettavuus, yhdenvertaisuus ja osallisuus ovat koko yhteiskunnan läpäiseviä aiheita, löytyy artikkeleista keskustelunavauksia ja pohdittavaa kaikille ihmisten parissa toimiville lukijoille ja kaikkeen toimintaan.

Puheenvuorojen yhteyteen laadittujen pohdintatehtävien avulla haluamme raivata tilaa ja aikaa kaikille ihmisille yhdenvertaisina, aistivina olentoina. Oppimistehtävät voi tehdä yksin tai oman toimintaryhmän kanssa. Osa tehtävistä soveltuu myös välineiksi opettajien ja ohjaajien oman ohjaajuuden kehittämiseen ja tarkasteluun.

Tässä julkaisussa saavutettavuus nähdään laajasti Kulttuuria kaikille -palvelun määritelmän mukaan, jolloin siihen sisältyvät strategiat ja suunnitelmat, viestinnän saavutettavuus, sosiaalinen saavutettavuus, hinnoittelu, rakennetun ympäristön esteettömyys, saavutettavuus eri aistien avulla, ymmärtämisen tukeminen sekä alueellinen saavutettavuus. Saavutettavuuden toteutuminen perustuu muun muassa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakeihin. ●

Helsingissä tammikuussa 2023

Raisa Laukkanen

Mediakasvattaja

Minna Lepistö

Koulutussuunnittelija

Kansalaisfoorumi

Kirjoittajat

Noora Västinen on tanssija, inklusiivisen tanssin opettaja, sekä soveltavan ja osallistavan taiteen asiantuntija. Hän tanssii ja liikkuu pyörätuolia apuvälineenä käyttäen. Työssään hän haluaa kannustaa ja tukea jokaisen ihmisen osallistumista taiteeseen ja kulttuuriin tekijänä sekä kokijana.

Anne Sjöroos on viittomakielisen esittävän taiteen osuuskunnan Ursa Minorin tuotannollinen johtaja ja kulttuurialan moniottelija, jolla on vankka kokemus viittomakielisestä kulttuurituotannosta. Tuotantorepertuaarista löytyy kaikkea teatterista mediaan.

Maarit Hedman on kuvataiteilija ja taidepedagogi. Hän on jatkanut maalaustyöskentelyään sokeutumisestaan huolimatta hyödyntäen kosketusta ja moniaistisia menetelmiä.

Julianna Brandt-Smal on lavarunoilija ja vammaisaktivisti. Taiteessaan ja olemisessaan hän käsittelee arjen pieniä sykehdyttäviä huomioita ja voimakasta omaäänisyyttä.

Jarmo Skön on monialainen taiteilija-taidekasvattaja, joka hyödyntää työssään taiteen eri muotoja, etenkin teatteria, tanssia ja sirkusta, soveltavasti ja kohderyhmälähtöisesti. Hänen työskentelynsä keskiössä ovat inklusiivisuutta ja yhdenvertaisuutta korostavat kohtaamiset taiteen kautta.

Satu Järvinen on kasvatuksen asiantuntija ja tanssi-innostaja. Hän työskentelee freelance-rina taidekasvatuksen kentällä sekä erilaisissa hankkeissa taiteen ja tutkimuksen parissa.

Faisa Qasim on Mentoring for Future -hankkeen projektipäällikkö, kirjailija, käsikirjoittaja, valokuvaaja ja positiivisen psykologian moniosaaja. Artikkelin suunnittelussa on ollut mukana myös muita Mentoring for Future -hankkeen aktiiveja. Hanke tarjoaa maahanmuuttajataustaisille nuorille mentorointiohjelman, jonka avulla he saavat tietoa eri uramahdollisuuksista ja kannustusta ottamaan konkreettisia askeleita kohti unelmiaan tarjoamalla tietoa ja esikuvia, joihin samaistua.

**Näkökulmia
tanssituntien
ohjauksesta
näkövammaisille nuorille**

Noora Västinen

Harrastusryhmät ovat tärkeitä toimintaympäristöjä kaiken ikäisille. Harrastuksen kautta on mahdollisuus oppia erilaisten ”lajitaitojen”, kädentaitojen ja kulttuurielämysten lisäksi esimerkiksi erilaisia sosiaalisia taitoja. Vammaisten tai muuten erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden osallistumista harrastuksiin saattavat haastaa monet tekijät, jolloin osallistumisen kokemus ja siitä opittavat taidot ovat vaarassa jäädä toteutumatta.

Työssäni toimin soveltavan ja osallistavan taitteen asiantuntijana, tanssijana ja inklusiivisen tanssin opettajana, menetelminä tanssi-improvisaatio ja Dance Ability.

Tanssitoiminnan toteutus erityisryhmille vaatii suunnitelmallista ja monet pienet seikat huomioon ottavaa paneutumista. Yksi iso osa suunnittelutyötä ja turvallisuusnäkökulmaa on saavutettavuuden miettiminen. Pirkanmaan alueellisen, vuoden 2017 kulttuurihyvinvointisuunnitelman mukaan ”saavutettavuus on erilaisten ihmisten erilaisten tarpeiden huomioimista ja yhdenvertaisuuden edistämistä palveluiden suunnittelussa ja toteutuksessa. Saavutettavuus muodostuu mm. esteettömyydestä, ymmärtämisen tukemisesta ja osallistumista estävien fyysisten, sosiaalisten ja taloudellisten tekijöiden poistamisesta. Hyvä saavutettavuus antaa mahdollisuuden osallistumiseen ja elämyksiin kaikille.”

Miten luodaan turvallisempi tila?

Kun uutta harrastusta uskaltautuu kokeilemaan, on osallistujalla useimmiten kaiken takana jännitys ja kysymys turvallisuudesta. Harrastuksen ohjaaja pohtii samaa turvallisuuden teemaa myös vastuun näkökulmasta.

Turvallisuutta voidaan tarkastella yleisellä tasolla monesta vinkkelistä. Toisaalta se ymmärretään ympäristön turvallisuutena, toisaalta se nähdään yksilön kokemuksena tai edellisten suhteena (Niemelä 2000). Turvallisuus liitetään myös ominaisuutena fyysiseen työympäristöön, ihmisten toimintaan ja näkyvään käyttäytymiseen sekä yksilön kokemukseen ja

tiedostamiseen. Viitaten Niemelän ajatuksiin turvallisesta tilasta, jäsenen itse tanssitunnin ja tanssinopetuksen kontekstissa turvallisen tilan seuraavasti kolmeen osioon, jotka kaikki ovat vuorovaikutuksessa toinen toisiinsa:

1. Fyysinen tila – tilan saavutettavuus ja esteettömyys
2. Sosiaalinen tila – ilmapiiri – hyväksyntä ja ymmärrys
3. Yksilön sisäinen tila – kasvava luottamus itseensä ja omiin taitoihin

Tanssityöpajan tai tanssituntien suunnittelun ja toteutuksen edellytyksenä on, että ohjaajilla on tarpeeksi tietoa ryhmään osallistujista. Riittävä tieto auttaa ohjaajia esimerkiksi hahmottamaan turvallisuuteen liittyvät tekijät, osallistujien tuen tarpeen sekä toiminnassa käytettävien tilojen ja materiaalien soveltuvuuden.

Kokemukseni mukaan erityisryhmien ohjaajana ja opettajana voi kokea helposti painetta siitä, että pitäisi tietää kaikki ja osata toimia oikein kaikissa eteen tulevissa tilanteissa. Samalla kuitenkin koen, että avoimuus ja suora, toista kunnioittava kysymys ei ole koskaan loukkavaa, päinvastoin se avaa oven molemminpuoliseen oppimiseen ja dialogiin.

Ohjaajana toimiessa ei pidä jäädä liikaa juumiin osallistujien mahdollisiin diagnooseihin tai siihen millaisia rajoituksia heillä on. Olenaisempaa on keskittyä siihen, mikä meitä yhdistää ja minkälaisia harjoituksia voidaan tehdä yhdessä. Suunnittelua tehtäessä ohjaajat voivat keskittyä myös siihen, miten erilaisia harjoituksia voisi soveltaa juuri kyseisen kohderyhmän kanssa.

Fyysinen tila

Fyysisen tilan turvallisuus lähtee sen saavutettavuuden varmistamisesta, eli siitä, että mietitään, kuinka tilaan pääsee sisään ja miten liikkuminen ja oleminen tilassa tapahtuu. Miten esimerkiksi ovet aukeavat, ovatko ne raskaat tai toimivatko esimerkiksi liiketunnistimella? Onko tilaan mentäessä portaita ja kynnyk-

siä – ja jos on, onko hissejä ja erilaisia ramppoja? Kuinka ylhäällä hissien nappulat ovat? Minkä kokoinen tila on suhteessa tanssitunnille osallistujien määrään ja heidän mahdollisiin apuvälineisiin? Minkäkokoiset ovat wc-tilat? Kaikuko tila? Miten kaikumista voisi vähentää? Onko tilassa huonekaluja, jotka vievät tilaa liikkumiselta? Onko tilassa teräviä kulmia tai esineitä, joihin voi törmätä tai satuttaa itsensä? Miten loukkaantumisilta voidaan välttyä? Tässä siis vain muutamia esimerkkejä. Kulttuurilla kaikille -palvelu on koonnut saavutettavuudesta kattavan paketin kaikille kulttuuripalveluiden tekijöille ja tuottajille.

Turvallisuuden tunteen luominen yhdessä näkövammaisten kanssa alkaa tanssitunnin alussa tilaorientaatiosta. Tämä aloitetaan tilan sisäänkäynniltä, askeleita laskemalla ja kulkeamalla tilan päästä päähän, hahmottamalla tilan kokoa sekä tilan keskikohta. Ohjaaja kuvaa samalla myös, miltä tila näyttää ja miten tilassa mahdolliset huonekalut ja muut esteet sijoittuvat. Tilaa voidaan hahmottaa myös käsillä tunustelemalla eri seinäpintoja sekä antamalla niille nimet, esimerkiksi ikkunaseinä, balettitankoseinä, pianoseinä ja seinä, jossa on sisäänkäynti.

Tunnille tai kokonaisuudelle työpajapäivälle on hyvä luoda alusta asti selkeä rakenne, joka toistuu suunnilleen samana koko kauden ajan. Eri-tyisryhmien kanssa selkeiden rakenteiden ja toistuvien rutiinien merkitys korostuu. Kun osallistujilla on tiedossa suunnilleen, mitä milloinkin tapahtuu ja kuinka kauan mikäkin osuus kestää, heidän on helpompi keskittyä ja rentoutua harjoituksiin.

Sosiaalinen tila – Ilmapiiiri – hyväksyntä ja ymmärrys

Fyysisessä tanssitilassa, kuten tanssistudiossa, meillä on seinät, katto ja lattia, ehkä balettitanko, äänentoistolaitteet, piano ja valaisimet. Sen kaiken voimme kokea eri aisteillamme ja se kaikki on meille rakennettu valmiiksi. Ajatellen, että kuten fyysinen tila, on myös sosiaalinen tila rakennettava, mutta siihen me jokainen

ihminen, jokainen osallistuja vaikuttamme. Fyysinen tila on pysyvämpi. Sosiaalinen tila on alati muuttuva riippuen siitä, keitä ryhmään osallistuu, mitkä ovat päivän tuntemuksemme, mistä me jokainen tulemme ja minkälainen päivä ja viikko meillä on takanamme. Sosiaalisen tilan rakentaminen yhdessä tuo meidät enemmän läsnä oleviksi itsellemme, toinen toisillemme ja koko yhteiseen, alkavaan tanssihetkeen.

Eräs tanssitunnilleni osallistunut näkövammaisen nuori nosti esille, kuinka osallistujan oma myönteinen kehonkuva ja sosiaalinen rohkeus vaikuttavat ryhmätoimintaan mukaan lähtemiseen. Merkittävänä tekijänä hän piti myös ryhmän sosiaalisen turvallisuuden tuntua ja esimerkiksi ohjaajien tai muiden osallistujien tuttuutta: ”Ehkä yleisillä tanssitunneilla osallistumisen kynnyksestä madaltaisi muutama kannustava lause järjestäjän nettisivuilla siitä, että kaikenlaiset kehot ovat tervetulleita tai että ohjaajilla on valmiuksia ottaa huomioon erityistarpeita siinä ja siinä määrin.”

Alkupiiri

Tilaorientaation jälkeen siirrymme alkupiiriin. Ohjaamillani tanssitunneilla aloitan tuokiot aina piirissä, kaikkien ryhmien kanssa. Muodostelmana piiri symboloi minulle yhdenvertaisuutta, jossa kukaan ei ole kenenkään edessä tai kenenkään takana ja kaikilla on mahdollisuus tulla nähdyksi ja kuulluksi. Piiri on paikka, jossa luodaan luottamus ryhmän kesken ja se on paikka, jossa jokaisella on tilaa ja aikaa kertoa itsestään. Kannustan osallistujia kertomaan myös, jos on jotain oleellista, mitä muiden on hyvä ottaa huomioon tanssiessa ja liikkeessä hänen kanssaan; esimerkiksi onko heillä joitain kehonosia, jotka ovat kipeitä tai herkkiä, joita toisten tulee varoa. Onko jokin kehonosa, mihin ei saa koskea? Minkälainen heidän tasapainonsa on liikkeessä, tai muuta oleellista.

Osallistujat voivat kertoa myös minkälainen heidän olonsa on: onko se väsynyt, energinen, jännittynyt tms. Tällöin ohjaajana voin kertoa ja kannustaa, että kaikenlaiset olotilat ovat ok, eikä kenenkään tarvitse olla mitään muuta tois-

ten takia. Sellainen kannustus luo sallivan ilma-
piirin ja on myös pohjana luottamukselle ja va-
pautumiselle. Mikäli joku osallistuja käyttää
liikkumisen apuvälineitä, esimerkiksi pyörä-
tuolia, on myös hyvä sanoittaa ja demonstroi-
da, miten pyörätuoli liikkuu ja miten osallistuja
toivoo, että hänen sekä pyörätuolin kanssa lii-
kutaan ja tanssitaan.

Työskennellessäni erityisryhmien kanssa
kutsun osallistujien avustajat myös mukaan al-
kupiiriin, jossa heillä on myös mahdollisuus
esittäytyä. Vaikka avustajat eivät välttämättä
muuten osallistuisikaan harjoituksiin, koen tär-
keäksi, että osallistujat hahmottavat kaikki ti-
lassa olevat henkilöt.

Avustajan merkitys harrastusryhmään osallistumisessa

Yksi merkittävimpiä tekijöitä vammaisten ja
erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden osal-

listumiseen harrastustoimintaan on, että toi-
minnassa on mukana riittävä määrä avustavia
henkilöitä ja heidän apunsa ja roolinsa sekä fyys-
sisissä että sosiaalisissa tilanteissa.

Avustavat henkilöt voivat olla joko osallistu-
jien henkilökohtaisia avustajia tai vaihtoehtoi-
sesti yleisavustajia. Vaikka osallistuja tarvitsisi
apua ja tukea vain fyysisesti, esimerkiksi liik-
kumisessa, vaikuttaa avustajan läsnäolo ja toi-
minta myös automaattisesti sosiaaliseen tilaan.
Siksi pidänkin tärkeänä, että mikäli henkilön
mukana toimintaan osallistuu henkilökohtai-
nen avustaja, on hänellä hyvä olla tiedossa hä-
nen roolinsa ohjatun osuuden aikana: onko hän
mukana harjoituksissa, seuraako hän tilannetta
sivusta vai onko hän kokonaan toisessa tilassa,
mutta helposti avustettavan saatavilla.

Joissakin tapauksissa osallistujien aktiivisuu-
teen tai passiivisuuteen voi vaikuttaa olennai-
sesti myös se, ovatko henkilökohtaiset avustajat

osallistujien perheenjäseniä vai eivät. Perheenjäsen, esimerkiksi äiti avustajana voi luoda osallistujalle turvallisuuden tunteen, mutta samaan aikaan äiti saattaa tietoisesti tai tiedostamattaan ylisuojella ja sitä kautta rajoittaa lapsensa omaa aktiivisuutta. Vanhempi saattaa ajatella ja tehdä helposti liikaa asioita lapsensa puolesta, eikä lapsi, vaikka hän olisi jo aikuinen, pääse harjoittelemaan itsenäisesti päätöksentekoa ja luovaa toteuttamista.

Yksilön sisäinen tila – kasvava luottamus itseen ja omiin taitoihin

Kun tanssistudio, eli fyysinen tila, on tutkittu ja tunnusteltu ja ryhmän sisälle eli sosiaaliseen tilaan on päässyt muodostumaan rento ja luottavainen ilmapiiri, turha jännittäminen ja stressi voivat poistua, ja energia voi vapautua omien

taitojen kehittämiseen, leikkiin, luovuuteen ja uuteen löytöretkeen osallistujan omaan sisäisyteen ja voimavaroihin.

Tanssitunneilleni osallistunut näkövammaisen nuori kuvaili, kuinka luottamus ja rento olo-tila mahdollistavat oman herkkyyden ja omien rajojen tuntemisen ja tunnustelemisen sekä yhteyden löytymisen toisten kanssa: ”Kun on sellainen luottamus, ei ole myöskään pelkoa ns. väärin tekemisestä. Vuorovaikutukseen toisten kanssa ei aina tarvita sanoja, eikä katsekontaktia. Vahva yhteys ja ymmärrys voi löytyä myös liikkeen ja kosketuksen kautta. Sain voimakkaita kokemuksia toisten kehollisesta kuuntelusta ja kuulluksi tulemisesta sekä tasa-arvoisesta kohtaamisesta, jossa ihmisten statukset, kehon kyvykkyydet ja muut ulkoiset seikat menettivät merkityksensä.” ●

Lähteet

Pirkanmaan kulttuurihyvinvointisuunnitelma 2017.

Kulttuuria kaikille –palvelu.

http://www.kulttuuriakaikille.fi/saavutettavuus_tietopakettit_ja_oppaat

Niemelä, P. 2000. Turvallisuuden käsite ja tarkastelukehikko. Teoksessa P. Niemelä & A. Lahikainen (toim.) *Inhimillinen turvallisuus*. Tampere: Vastapaino, 1–37.

Pohdintatehtävät

Tehtävä 1

Turvallisempaa tilaa voidaan kuvata kolmen ulottuvuuden kautta, jotka ovat fyysinen, sosiaalinen ja yksilön sisäinen (psyyykinen) tila. Tutustu omaan fyysiseen turvalliseen tilaasi. Käy yksin tai ryhmäsi kanssa kehosi eri osilla läpi fyysinen tila, jossa olet. Huutele nurkkiin, testaa akustiikkaa – mitä kuuluu missäkin? Onko kylmä vai kuuma? Pehmeää, karheaa tai sileää pintaa? Mikä on sinun turvallisin paikkasi tilassa?

Tehtävä 2

Artikkelissa viitataan osallistujan antamaan palautteeseen: ”Ehkä yleisillä tanssitunneilla osallistumisen kynnystä madaltaisi muutama kannustava lause järjestäjän nettisivuilla siitä, että kaikenlaiset kehot ovat tervetulleita tai että ohjaajilla on valmiuksia ottaa huomioon erityistarpeita siinä ja siinä määrin.” Tarkastele kriittisesti oman toimintaryhmäsi tai jonkin itsellesi tutun taide- tai kulttuuritoiminnan viestinnässä käytettyjä sanavalintoja ja kieltä. Miten viestinnän avulla luodaan tilaa, jossa kaikki tuntisivat itsensä tervetulleiksi?

Tehtävä 3

Kuvittele tilanne, että olet uutena osallistujana harrastusryhmässä, jossa on mukana eri tavalla näkövammaisia ja näkeviä. Tehtävänäsi on esitellä itsesi kuvailemalla itseäsi, olemustasi ja ulkonäköäsi ryhmälle. Vältä esittelemästä itseäsi esimerkiksi ikäsi, ammattisi tai koulutuksesi kautta. Kuvaile itseäsi mahdollisimman konkreettisesti.

Voiko taidetta olla ilman aisteja?

Satu Järvinen & Jarmo Skön (Tampereen taidekasvatus ry)

Jarmo: Huomenta Satu! Mahtavaa päästä kanssasi hetkeksi juttelemaan taiteesta, aisteista ja saavutettavuudesta.

Satu: Samoin, Jarmo! Aihe on todella kiinnostava ja liittyy vahvasti kaikkeen, mitä me kumpikin työssämme teemme, eikö totta?

Jarmo: Kyllä, nuo kolme sanaa läpäisevät teemoina omaa työminää joka päivä. Hieno mahdollisuus pysähtyä hetkeksi kerrankin näiden aiheiden äärelle yhdessä.

Satu: Aloitetaan pienellä tehtävällä: Jarmo, laita silmät kiinni ja kerro minulle, mitä sinä nyt aistit?

Jarmo: Mitäkö minä aistin: Tuoreen kahvin tuoksu nenässä... Hieman kylmät jalat... Kaukainen liikenteen ääni ja junan kirs kunta kuuluu myös taustalla. Mitäs sinä aistit, Satu?

Satu: Maistan hienoisen teen maun suussani ja kuulen kodinkoneiden huminaa ympäriltäni.

Istun vähän epämukavasti tuolilla: täytyypä korjata asentoa!

Jarmo: Kiitos, kiinnostavia havaintoja, joihin pystyin kuvailusi kautta samaistumaan. Satu, sinä olet ammatiltasi tanssikasvattaja, kasvatustieteilijä ja tutkija, ja olet myös itse tanssinut pitkään sekä erikoistunut tanssiinnostamisen menetelmään.

Satu: Kyllä. Olen myös ollut kehittämässä ympäristöinnostamista, joka on taideperustainen ja aistihavaintoihin pohjautuva lähestymistapa ympäristökysymyksiin ja luontosuhteeseen. Jarmo, sinä taas olet teatteri-ilmaisun ohjaaja, ja olet keskittynyt taiteen soveltamiseen moninaisten ihmisryhmien, kuten kehitysvammaisten, maahanmuuttajien ja ikäihmisten parissa. Sinäkin olet erikoistunut tanssiinnostamisen menetelmään ja opiskellut sosiaalista sirkusta ja draamakasvatusta. Nojaat vahvasti oman työkentelysi FT Raisa Fosterin kehittämään tunnustuksen pedagogiaan.

Jarmo: Kyllä, se on merkittävä osa omaa taidekasvattajuuttani. Tänään olemme päättäneet keskustelussamme keskittyä aistien merkitykseen taiteessa omien kokemuksiemme kautta. Puhumme myös ohjaajan rooleista ja tunnus-

tuksen pedagogiasta lähtökohtana omassa toiminnassamme. Esittävän taiteen saralla toimivina keskitymme pohtimaan asioita etenkin tanssin ja teatterin näkökulmista.

Kokemukset ja aistit esittävässä taiteessa

Jarmo: Aluksi ehkä pitää hieman puhua aistien merkityksestä esittävässä taiteessa. Teatterin tekeminen nojaa vahvasti tekijän omaan kokemukseen. Taide syntyy, kun näyttelijä tutkii ja analysoi omaa henkilökohtaista kokemustaan suhteessa roolihenkilöön ja näytelmän tarinaan. Tämän sisäisen tutkimuksen kautta näyttelijä pystyy tulkitsemaan roolinsa ainutlaatuisella tavalla, jonka hän jakaa yleisön kanssa. Vaikka puhun nyt kokemuksesta, voisin yhtä hyvin puhua aisteista, joiden kautta tuo kokemus syntyy. Aistit ja yksilölliset aistikokemukset ohjaavat näyttelijää näyttämöllä vahvasti. Hänellä on käytössään kaikki aistit tai osa niistä: näkö, kuulo, tunto, haju, maku, tasapaino, asento- ja liikeaisti ja jopa intuitio. Aistit siis vaikuttavat meihin taiteen tekijöinä. Ne ovat universaali, kaikenlaisia ihmisiä yhdistävä asia ja samalla jokaisen omasta yksilöllisyydestä kumpuava voimavara. Työssäni teatteriohjaajana ja -opettajana en halua erotella ihmisiä heidän yksilöllisyytensä perusteella. Jotkut saattavat tarvita osallistumiseen ja omaan työskentelyyn enemmän tukea. Minun tehtäväni ohjaajana on löytää keinot, jotta kaikkien paras potentiaali saadaan maksimoitua. Jokaisella ihmisellä on oikeus taiteeseen sekä kokijana että aktiivisena tekijänä.

Kun lähestymme taidetta saavutettavuuden näkökulmasta, on pohdittava tukea tarvitsevan tekijän näkökulmaa tarkemmin. Kaikki eivät osaa esimerkiksi lukea, hahmotuskyvyssä voi olla rajoitteita tai kommunikointi saattaa tapahtua jollakin muulla tavalla kuin puheella. Tällöin aisteja hyödyntävät harjoitteet luovat taiteen tekemiselle keskiön puheen sijaan.

Harjoitteista nousevat aistikokemukset toimivat näyttelijälle apuna oman toimintakartan rakentamisessa: missä kohdassa seison tai

istun, mitä teen, mitä näen ja mitä kuulen. Min-käläisiä impulsseja tila tuottaa omaan toimintaan? Entä toinen näyttelijä? Tämä aistimuksiin kytkeytyvä toimintakartta auttaa tekijää myös toistamaan toimintaansa harjoitellessa, joka on teatterin tekemisen kannalta olennaista. Aistit ovat siis myös väylä oppimiseen.

Satu: Myös tanssi-innostamisessa ja tanssissa aistit ovat luonnollinen lähtökohta tekemiselle. Lähdemme tanssissa usein niiden kautta liikkeelle. Se, että kääntää huomion aisteihin ja havainnoi niitä avoimesti, pakottaa tähän hetkeen ja tähän tilaan ympäröivien ihmisten ja ilmiöiden kanssa. Eli tietyllä tavalla ajatukset palautuvat omaan kehoon ja omaan ympäristöön, kun ne muuten voivat helposti olla esimerkiksi tekemättömissä asioissa tai illan kauppalistassa.

Ehkä erona teatteriin on, että tanssi-innostamisen menetelmässä pyritään yleensä etsimään omaa minää ja minuutta erilaisten roolien esittämisen sijaan. Tämä minä on kiinni hetkessä, kun tehdään tanssiharjoitetta yhdessä tai vaikkapa esiintymislavalla. Aistit voivat tuottaa raakaa, käsittelemätöntä tietoa, joka tukee vahvaa läsnäoloa.

Ryhmien kanssa tanssiessamme käsittelemme kaikkia aisteja yhdessä tai vuoron perään siten, että käänämme tietoisesti huomion tiettyihin aisteihin ja aistimuksiin. Näköaisti on usein helposti lähestyttävä, joten toisinaan ohjaan lähtemään liikkeelle katsomisesta. Voimme tutkia kaukana olevia asioita tai lähellä olevia asioita ja painaa niitä mieleen. Sieltä voi myös lähteä eteenpäin esimerkiksi tuottamaan liikettä. Useimmiten lähdän kuitenkin ryhmien kanssa liikkumaan silmät suljettuina, jotta katse ja tietoisuus katsotuksi tulemisesta eivät määritä tekemistä.

Seuraavaksi haluaisin kokeilla ryhmän kanssa, että lähtisimme tutkimaan hajuaistia vielä vahvemmin. Minua kiinnostaa hajuaistin tutkiminen erityisesti sidottuna muistoihin: mitä muistoja esimerkiksi kanelin tuoksu herättää, ja miten tästä muistosta voidaan lähteä työstämään liikettä.

Jarmo: Hyvä idea, myös teatteria tehtäessä voisi haju- ja makuaistia käyttää. Ehkä käyttäisin niitä näytelmän teemaa syventäessä työryhmän kesken. Se voisi tuoda uusia tasoja näyttelijän roolityöhön. Pakko myös kommentoida, että hauska huomata, kuinka käytit kuvatessasi työskentelyäsi sanaa ”tutkia”. Tämä on myös itselleni tärkeä näkökulma, sillä sen myötä osallistujat saavat tavallaan asiantuntijan roolin ja työskentely tasavertaistuu.

Jäin vielä pohtimaan haju- ja makuaistia sekä niiden käyttöä teatteri- ja draamatyöskentelyssä. Voisin mainita esimerkkinä erään erityisluokkien kanssa tehdyn projektin, jossa tutustuimme prosessidraaman keinoin Kalevalan tarinoiden. Maistoin mm. puolukoita ja haistelimme kuusen oksia ja tervaa. Nämä haju- ja makuaistikokemukset konkretisoivat osallistujille sitä epätodellista Kalevalan maailmaa, mihin yhdessä tutustuimme. Voisiko siis sanoa, että aistien kautta saatu tieto on helpommin ymmärrettävää, koska se on tekijälleen totta?

Satu: Aistien kautta esiin tuleva tieto todentuu tekijälle aina tilanteessa ja hetkessä, jossa tekijä on läsnä. Avoin oleminen ja aistiminen antavat mahdollisuuden taiteen syntymiselle.

Jarmo: Kyllä, taiteen tekeminen – oli se sitten tanssia tai teatteria – irrottaa meidät omista arkirooleista ja arjen asioista. Pystymme aisteja käyttäen keskittymään johonkin meissä itsessämme, vuorovaikutuksessa tai ympäristössä tapahtuvaan.

Taide on siis aistimista. Mutta onko aistiminen taidetta? Kuten äsken totesimme, aistit määrittävät meidän yksilöllistä tapaamme tehdä taidetta. Ehkä kyseessä on kuitenkin rajaaminen: voimme taiteilijoina itse tai yhdessä päättää, mitä taiteeseen liitämme.

Satu: Voiko taidetta olla ilman aisteja? Joko sitä katsotaan, tunnustellaan, kuunnellaan, haistetaan tai maistetaan, mutta jollei ole aisteja, voiko kokea taidetta? Onko siis taidetta ilman aisteja?

Rajoite vai uusi näkökulma

Jarmo: Hyvä kysymys: mielestäni ei voi olla! Saavuttavuuden näkökulmasta tarkasteltuna meidän pitää kuitenkin muistaa, että on ihmisiä, joilla joku aisti voi toimia vain osittain tai puuttuu kokonaan. Toisaalta esimerkiksi autismin kirjoon kuuluvilla ihmisillä joku aisti voi jopa dominoida muita aisteja ja täten vaikuttaa koko ihmisen tapaan toimia. Mitä sitten tapahtuu ja miten tällöin ohjaajana tulisi toimia?

On ollut hienoa huomata työssäni ihan konkreettisella tasolla, kuinka yhden aistin puuttuessa muut aistit herkistyvät ja löytyy aivan uusia tapoja tehdä asioita. Pitää pyrkiä näkemään perinteisten ajattelumallien ulkopuolelle ja luottaa vuorovaikutukseen. Olen päässyt esimerkiksi todistamaan, kun sokea nuori harrastaa ilma-akrobatiaa keinutrapetsilla äitinsä kanssa äänellisiin viesteihin sekä tasapaino-, asento- ja liikeaisteihin luottaen. Tai olen tanssinut itse autistisen ja ensitapaamisella kosketusta kammooavan pojan kanssa Tampere-talon aulassa vahvassa fyysisessä kontaktissa luottaen yhteiseen tuntoaistikokemukseen ja intuitioon.

Ohjaajan näkökulmasta voin siis sanoa, että kaikki on mahdollista, sillä kysymys on avoimesta mielestä, luottamuksellisesta ilmapiiristä ja rohkeudesta kokeilla. Ja jos taide on aistimista, niin silloinhan rajoite ei olekaan rajoite, vaan mahdollisuus löytää uutta näkökulmaa taiteeseen.

Satu: Erot lähestymistapojen välillä ovat merkittäviä. Ajatellaanko taidetta taituruutena, jolloin esimerkiksi tanssi on jotakin sellaista, johon kaikilla ihmisillä ei ole mahdollisuutta vaikkapa kehonsa liikkuvuuden vuoksi. Vai onko lähestymistapa se, että jokainen osaa tanssia ja jokainen pystyy tekemään taidetta, jolloin prosessia lähdetään luomaan esimerkiksi aistien tai erilaisten luovien harjoitteiden kautta.

Tunnustuksen pedagogia tanssi-innostamisessa

Jarmo: Kuten jo aiemmin mainitsin, jokaisella ihmisellä on oma yksilöllinen tapa olla olemassa, joten jokainen myös pystyy tekemään taidetta yksilöllisesti. Ehkäpä tässä kohtaa voisimme hieman avata tanssi-innostamisen menetelmää

sekä sen lähtökohtia suhteessa aisteihin ja saavutettavuuteen – onhan se meille kummallekin kovin tärkeä aihe. Tämä Raisa Fosterin menetelmä pohjautuu hänen kehittämäänsä taiteellis-pedagogiseen ajattelumalliin, tunnustuksen pedagogiaan, jota me kumpikin käytämme päivittäin oman työmme viitekehityksenä. Tavoitteena on itsen ja toisen vastavuoroinen tunnistaminen (*recognition*). Yksilöllisyytemme on siis ajattelumallissa lähtökohtaisesti jo perusarvo. Kun sen yhdistää taiteen tekemiseen, asettaa sen äärettömät mahdollisuudet taiteilijuuden toteutumiselle.

Satu: Kyllä, Fosterin (2012) väitöskirjassaan esittelemä tunnustuksen pedagogia vetää yhteen keskustelussamme nousseita teemoja. Sen kolme vaihetta ovat tunnistaminen, tunteminen ja tunnistaminen. Tunnistaminen tarkoittaa siis sitä, että ei ole mitään yhtä ainoa oikeaa totuutta. Kyse on avoimesta heittäytymisestä tutkailemaan erilaisia ilmiöitä ja antautumisesta prosessin vietäväksi. Toisin sanoen siirrymme tietämisestä tunnistamiseen. Tunnustuksen pedagogiaan pohjautuvassa tanssi-innostamisessa ei ole valmista tanssikoreografiaa, tiettyä tekniikkaa tai ohjaajan suurta visiota, jota ryhmä lähtee toteuttamaan. Sen sijaan kyseessä on yhteinen dialoginen prosessi, jossa erilaisten aisti- ja improvisaatioharjoitteiden kautta voidaan löytää jotakin uutta itsestä, toisista ja maailmasta. Valmiin ideaalin puuttumisen ja jokaisen omaan liikkumiseen perustuvan tekemisen vuoksi tanssi-innostaminen sopii aivan kaikille.

Jarmo: Itselleni yksi merkittävin oivallus aisteihin liittyen on tässä Fosterin ajattelumallissa ollut se, kuinka tunnustuksen pedagogia ja tanssi-innostaminen eivät keskity ihmisen itsetuntoon, vaan toiminta nojaakin itsetuntemukseen ja sen tutkimiseen. Taidetta tehdessä ja itseä aistien opimme siis tunnistamaan itsestämme puolia, joita emme ole ehkä ennen huomanneet. Kaikki meistä löytyvät tasot ovat täten myös samalla viivalla, ei ole hyvää tai huonoa.

Satu: Tunteemisella tarkoitetaan tosiaan sitä, että hyvän itsetunnon kehittämisen sijaan toiminnassa pyritään ennemminkin itsetunte-

muksen kehittämiseen. Parhaimmillaan taide voi auttaa huomaamaan meidän identiteettimme kerronnallisuuden ja jatkuvan muutoksen. Sitä kautta se auttaa hyväksymään sekä itsen että toiset sellaisena kuin he ovat.

Rakenteet ja taiteen saavutettavuus

Satu: Tunnistaminen on hyvin tärkeä lähtökohta esimerkiksi sille, onko taide saavutettavaa. Meidän täytyy ensin huomioida erilaisia rakenteita ja erilaisia normistoja, eli luomme vaikka taidekokemusta tiedostamattamme jollekin tietynlaiselle ihmiselle. Ja esimerkiksi sanastolla sijoittaminen marginaaliin: onko taide erityistaidetta eli jonkun tavanomaisesta poikkeavan tekemää?

Jarmo: Kun puhutaan saavutettavuudesta taiteessa, pitää meidän tällä kentällä työskentelevien olla myös tietoisia, että ravistelemme samalla perinteistä taidekäsitystä. Omasta mielestäni taidekenttä rajoittaa tällä hetkellä itseään omien normien ja rutiinien kautta. Sanoaan, että taiteen tulee olla moniulotteista ja ajassa kiinni, mutta emme voi kasvattaa tulevia sukupolvia kokemaan ja tekemään taidetta toisin, jos yhteiskuntamme ei päästä näkyviin tuota moniulotteisuutta enemmän. Usein kuultu lause ”taide kuuluu kaikille” on tällöin vain sanahelinää. Ihmisyden moninaisuus ei ole läsnä edelleenkään.

Haaste on, että taidekenttä – myös taideharastuskenttä – toimii vahvasti kysynnän ja tarjonnan lakien mukaan. Taiteen viihdearvo nousee usein merkittävimpiin rooliin. Se jo itsessään kaventaa tarjontaa, sillä silloin esille valikoituu sellaisia taidetuotteita, jotka ”myyvät”. Samalla erilaiset saavuttavan taiteen ilmentymät, kuten ns. erityistaide tai inkluusiivinen taide, jäävät marginaaliin ja näkymättömiin. On edelleen äärimmäisen harvinaista, että henkilö, joka ei ole yhteiskunnan normien hyväksymä, pääsee taiteen tekijänä valokeilaan. Itse asiassa minä en haluaisi edes käyttää sanaa erityistaide, puhuisin ennemmin uudesta taiteesta.

Ehkäpä aistit voisivat olla tässäkin kohtaa hyvä tapa avata keskustelua, josko niiden äärellä

pystyisimme kohtaamaan toisemme yhdenvertaisina taiteilijoina, katsojina, ihmisinä. Vuosia sitten luin filosofi Homi Bhabhan kolmas tila -käsitteestä, jossa keskiössä on se, kuinka kulttuuri ei ole missään tilanteissa pysyvää tai omaperäistä, vaan se muotoutuu vuorovaikutustilanteessa yksilöiden tai vaikka eri kulttuurien törmätessä. Tässä vuorovaikutustilanteessa yhdessä aistien kanssa syntyy ”kolmas tila”, jonka kautta löydetään yhdessä jotain uutta. Sama tapahtuu esiintyksissä yleisökohtaamisissa, joissa jaetaan esiintyjien kanssa tuo yhteinen ”kolmas tila” aistien kautta. Samalla myös esiintyjä aistii yleisön jakaen oman taiteensa heille.

Ohjaajuuden haasteet

Satu: Kun puhutaan aisteista ja saavutettavuudesta, on tärkeää puhua myös mahdollisista riskeistä, joita toimintaan liittyy. Millaisia ajatuksia tämä sinussa herättää?

Jarmo: Kyllä, taito pysyä kiinni taiteen tekemisessä ja toisaalta oma resilienssi suhteessa ryhmään, ovat keskiössä ohjaajuudessa. Kun tekee esittävää taidetta erilaisten erityisryhmien, tai oikeastaan kenen tahansa kanssa, on tärkeä muistaa, että näyttelijä ja hänen tekemänsä rooli pitää pystyä erottamaan toisistaan. Taiteen tekemiseen liittyy paljon terapeutisia tasoja varsinkin, kun sitä lähdetään tekemään aistien kautta, ja vaarana voi olla, että toiminta suuntautuu väärin. Teatterissa ohjaajan vastuulla on pitää huolta, että toiminnassa on kyseessä taiteen tekeminen ja harrastaminen eikä terapia. Se vaatii selkeyttä ja rajanvetoa. Ohjaajan pitää kuitenkin varautua siihen, että toiminta saattaa nostaa kokemuksia ja tuntemuksia pintaan. Hänellä on oltava taitoa pystyä ohjaamaan ryhmäläiset takaisin fiktion ja tarinallisuuteen, pois itsestä.

Draamakasvatuksessa käytetään termiä esteettinen kahdentuminen, jossa kaksi todellisuutta, realistinen ja fiktiivinen maailma, ovat läsnä yhtä aikaa. Tämä on mielestäni ollut myös hyvä tapa havainnollistaa näyttelijäntyötä esimerkiksi näyttelijälle, jolla on kehitysvamma. Se konkretisoi edes vähän sitä, mitä näyttelijäntyön eri tasot teatterissa oikeastaan ovat. On ää-

rimmäisen tärkeää, että nämä kaksi maailmaa eivät sekoitu työskentelyn lomassa keskenään.

Satu: Tämän tyyppiset tilanteet tulevat aika ajoin esille ryhmien kanssa minullakin. Kun työstämme tanssiprojekteja, usein pyrimme ”minään” – ei siis mihinkään rooliin, vaan hakemaan omia tuntemuksia ja omia aistimuksia. Silloin pitää olla tarkkana varsinkin aikuisten kanssa, että jokaisella osallistujalla on oma vastuu siitä, kuinka paljon lähtee heittäytymään mukaan. Kun on kyseessä vaikkapa erityisryhmä, ohjaajan täytyy olla vielä herkempi sen kanssa, miten näitä asioita lähestytään. Voidaan esimerkiksi ottaa rooleja, joiden kautta teemoja lähdetään tutkimaan.

Jarmo: Luovan työskentelyn kautta itsestä kumpuavat asiat voivat olla yllättäviä kaikille, koska aistimme voivat vapauttaa jotakin, mitä emme järjen kautta ole varautuneet ottamaan vastaan. Se saattaa nostaa esiin asioita, kokemuksia ja muistoja, jotka me olemme ehkä kehoomme piilottaneet tai jotka eivät ole aktiivisina. Sen vuoksi selkeät sopimukset ovat tärkeitä. Kaikilla tulisi olla tiedossa, mitä toiminnalla tavoitellaan. Samalla se rajaa ohjaajan vastuuta, kun asiat osaa etukäteen sanoittaa.

Draamatyöskentelyssä käytetään paljon ”draamasopimusta”, jossa määritellään toiminnan lähtökohdat ja johon kaikki työryhmässä sitoutuvat. Pyrin tekemään sellaisen jossain muodossa aina ennen työskentelyn aloittamista. Vaatii myös ohjaajalta rohkeutta asettaa rajoja, että milloin on menty liian pitkälle ja mikä vie itse tekemiseltä aikaa ja mikä taas on merkityksellistä tekemisen kannalta. Erityistä tukea tarvitsevien ihmisten kanssa selkeys korostuu – kuinka tärkeää on, että kaikki ymmärtävät, vaikka omien kokemusten sanoittaminen voi olla vaikeaa.

Satu: Olen myös ominut draamasopimuksen idean tanssiin eli uusien ryhmien kanssa tehdään tanssisopimus ja se on todella hyvä ja konkreettinen työväline, jonka kautta toiminta voidaan käynnistää ja myös rajata eri teemoja, joita ryhmässä tullaan käsittelemään.

Jarmo: Monesti aistien kautta taiteen tekeminen määritetään siten, että vapaudutaan omista rajoitteista ja päästään tutkimaan asioita eri tavalla. Se kuitenkin voi aiheuttaa sen, että jotkut ryhmässä mukana olevat eivät hahmota omia suojamuurejaan eivätkä heittäytyessään osaa hallita, mihin oma työskentely vie. Ohjaajan antamat ohjeistukset ja verbaaliset tai non-verbaaliset viestit voidaan myös tulkita väärin tai ohjaajan rooli muuttuu osallistujalle epäselväksi. Tällöin ohjaajan tulee puuttua asioihin ja sanallistaa, mikä on toiminnan tarkoitus. Pitää muistaa, että taidekasvattaja ei ole terapeutti ja taideterapia on eri asia kuin taiteellinen työskentely, jossa voi olla ”terapeuttinen” taso.

Toivonkin, että jokainen taidekasvattaja pohtisi omaa sensitiivisyyttään ja samalla myös omaa resilienssiä eli sitkeyttä. Soveltavan teatterin opettajani sanoi meille aina, että ohjaajan ”tuntosarvien” täytyy aina olla herkkänä. Sensitiivinen ohjaajuus lähtee liikkeelle jo suunnittelusta. Rauhallisesti eteneminen on myös tärkeä muistaa ja ohjaajan pitää olla aina jollain tavalla toiminnan päällä. Ohjaaja on vastuussa siitä, minäkälaisen ”tilan” hän aukaisee taidetoiminnalle ja mitä hän siellä sallii ja mahdollistaa. Emme ole taiteilijoina ja taidekasvattajina ratkaisemassa kenenkään ongelmia – me olemme kutsuneet ihmiset tekemään kanssamme taidetta.

Aistit väylänä yhdenvertaisempaan kohtaamiseen

Jarmo: Vielä yksi ajatus, koska löydän itsestäni myös maailmanparantaja-aktivistin. Jos aistit

ovat taiteen ja ihmisyyden keskiössä, niin eikö ole niin, että aistit toimivat meissä ihmisissä myös empatiakyvyn herättäjänä? Taiteen yhdessä tekeminen vie meitä yhteisten aistikokemusten äärelle. Vaikka kaikki kokemukset ovat yksilöllisiä ja jopa rinnakkain laitettuna vastakkaisia, tapahtuu aistiminen kuitenkin taiteen sisällä samassa kokemusympäristössä.

Tämä yhteinen tila, jonka muodostumisessa aistit ovat keskeisessä roolissa, luo osallistujien välille siteen, jossa toinen ihminen on mahdollisuus huomioida uudesta näkökulmasta. Tämä taas voisi toimia väylänä yhdenvertaisempaan kohtaamiseen, kun kaikki ovat omien aistiensa kautta tasa-arvoisesti läsnä. Me voimme siis taiteessa aistimisen kautta kasvattaa empatiakykyämme.

Satu: Ehdottomasti! Aistien kautta on aika mahdotonta lähteä lokeroimaan tai arvottamaan ihmisiä. Niistä syntyvään tietoon, tunteuksiin tai kokemuksiin ei ole sisäänkirjoitettu arvottavaa hierarkiaa. Jos taas lähestytään kohtaamista ”järjellisyiden” kautta, esiin saattavat nousta erilaiset ominaisuudet. Vammaisen ihminen voidaan kohdata esim. diagnoosin tai jonkun muun lokeron kautta, mikä ei tietenkään ole taiteellisten kokemusten kannalta hedelmällinen maaperä.

Jarmo: Luotetaan siis aistien mahdollisuuksiin, niitä oikealla tavalla hyödyntäen voimme luoda meille kaikille saavutettavamman ja yhdenvertaisemman maailman!

Satu: Ei lisättävää. Kiitos keskustelusta!

Jarmo: Kiitos itsellesi. ●

Lähteet

- Foster, R. 2012. *The Pedagogy of Recognition: Dancing Identity and Mutuality*. Acta Universitatis Tamperensis 1779. Tampere University Press.
- Foster, R. 2015. *Tanssi-innostaminen. Kohti yksilön ja yhteisön hyvinvointia*. Helsinki: Books on Demand.
- Heikkinen, H. 2002. *Draaman maailmat oppimisalueina. Draamakasvatuksen vakava leikillisuus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Rutherford, J. 1990. *The Third Space*. Interview with Homi Bhabha. In: Ders. (Hg): *Identity: Community, Culture, Difference*. London: Lawrence and Wishart.

Pohdintatehtävät

Tehtävä 1

Rauhoitu paikallesi ja hengähdä hetki. Mitä kaikkea aistit nyt? Miten ympäröivä tila vaikuttaa toimintaasi? Minkälainen olotila sinulle syntyy tilassa? Mitä tila kutsuu sinua tekemään?

Tehtävä 2

Pohdi makuaistia ja tunnekokemuksiasi. Kokoa erilaisia ja koostumukseltaan monenlaisia syötäviä ja juotavia. Tee näistä maku- ja tunnepareja. Maista syötäviä. Minkälaisia tunteita maut herättävät sinussa? Kerro muille ryhmäläisille kokemuksistasi. Maistakaa makuja, jos vain mahdollista. Mitä tunteita ne herättävät muissa?

Tehtävä 3

Pohdi, voisitko hyödyntää erilaisia makuaistikokemuksia ryhmässäsi tai ohjaustoiminnassasi? Mikä vaikutus sillä voisi olla osallistujien kokemukseen?

Matkalla moniaistisuuteen

Maarit Hedman

Olen kuvataiteilija ja taidepedagogi. Nämä kaksi asiaa määrittävät persoonaani ja elämäni yhä vieläkin, vaikka menetin näköni yli 20 vuotta sitten. Sairastan harvinaista MS-taudin alatyyppeä NMO:ta, joka on tuhonnut näköhermoni. Vasen silmäni on täysin sokea. Oikealla silmälläni hahmotan valoa ja voimakkaita kontrasteja paksun harmaan sumun läpi. Elän usvaisessa, epätarkassa harmaan sävyisessä maailmassa. Kuin katselisin ympäröivää maailmaa huurteisen ikkunan lävitse. Värit puuttuvat maailmastani, mutta ne elävät rikkaina sisälläni. Sain opiskella näkeväni taiteen maisteriksi ja toteuttaa itseäni maalarina. Tämä on antanut pohjan nykyiselle työskentelylleni taiteilijana ja taiteen opettajana.

Visuaalisuuden vankila

Ympäröivä maailmamme on jatkuvasti muuttuva visuaalinen kaleidoskooppi. Se täyttää mielemme ja huomiomme yhä uusilla asioilla jatkuvasti muuntuen. Näköaistimme on hyvin hallitseva, ja muut aistimme tuntuvat usein jäävän sen jalkoihin.

Joutuessani luopumaan näköaistista, muut aistit alkoivat ottaa voimakkaammin sijaa elämässäni. Jonkin aistin menettäminen on aina iso kriisi ja sitä se oli itsellenikin. Alkuun ajattelin, etten koskaan enää maalaisi enkä voisi toimia taideopettajana. Se tuntui täysin mahdottomalta. Olen hyvin visuaalinen ihminen. Myös monien asioiden muistaminen tukeutuu näköaistiin. Yhtäkkiä olin tilanteessa, jossa en voinut enää nauttia kaikesta kauniista puhumattaakaan siitä, että asiat ja tavarat löytäisi helposti ja nopeasti vain yhdellä katsomisella. Ruokakaan ei aluksi maistunut, kun en voinut nähdä miltä se näyttää. Tajusin, kuinka paljon myös maku-elämys on yhteydessä näköaistiin.

Tuntevat siveltimet

Käänteentekeväksi taiteilijuudessa muodos-
tui eräs kesäpäivä mökillämme. Ympäröivät luonnon elementit tunkeutuivat kaikkien aistieni kautta minuun niin pakahduttavasti, että

halusin alkaa maalaamaan. Olin yrittänyt maalaamista jo muutamia kertoja aiemmin, mutta olin vain masentunut ja turhautunut. En edes voinut tietää, oliko pensselin päässä maalia, ellen kokeillut sitä sormillani. Tästä huolimatta laitoin jälleen mieheni avustamana maalausvälineistön paikoilleen ja liuosmaiset guassit purkkeihinsa. Etsiessäni jotain, laitoin sormeni vahingossa väripurkkiin. Hetki on kuin täysin pysähtynyt kuva muistissani. Voin vieläkin aistia hetken tuntemukset. Sormeni viileässä värissä ymmärsin yhtäkkiä, että minullahan on olemassa tuntevat siveltimet, omat sormeni! Oli kuin painava tulppa olisi lentänyt pois päästäni oivaltaessani tämän. Aloin maalata sormillani ja näin teen tänäkin päivänä. Olin löytänyt keinon tehdä maalaustyöskentelystä saavutettavan itselleni. Aloitin matkani moniaistisuuteen ja tällä matkalla olen vieläkin. Sormeni kertovat värin koostumuksen, suunnan ja syntyvän muodon ja pinnan tekstuurin. Nykyisin työskentelen pääosin akryyliväreillä, jotka sopivat maalaustapaani. Ne kuivuvat nopeasti ja maalaaminen voi edetä halutessa vauhdikkaastikin. Akryyliväriä voi työstää ohuena tai paksumpina kerroksina, niihin voi lisätä karhenteita ja ne ovat vesiliukoisia. Käytän maalatessani perusvärejä. Sekoitan muut vivahteet itse. Näin pystyn saamaan tuntuman sekoittamaani värisävyyn. Perusvärien lisäksi väripallettiini kuuluvat musta ja valkoinen sekä hopea ja kulta.

Moniaistinen värikokemus

Kun olin saanut takaisin kosketuksen omaan taiteeseen, löysin takaisin myös opettajuuteni. Toki tilanteeni myös opettajana oli täysin toisenlainen kuin näkeväni. Tämä konkretisoitui ensimmäisellä ohjaamallani taidekurssilla sokeutumiseni jälkeen. Menin pitämään värikurssia näkövammaisille ja joukossa oli myös syntymäsokeita. Aiemmin luodut hyvät visuaaliset opetusmateriaalit oli hylättävä. Kosketus väreihin oli löydettävä muiden aistien kautta. Valmista materiaalia tähän ei ollut olemassa. Kehittelin kosketeltavan väriympyrän, jossa

pää- ja välivärit tuntuivat erilaisilta lämpötilaltaan. Väriympyrässä oli esimerkiksi viileän tuntuista satiinikankaita, lämpimiä fleecemaita sekä neutraalimpaa puuvillaa.

Eräällä värikurssilla aloitimme kurssipäivän aina väripiknikillä. Istuimme ympyrässä lattialla ja keskellämme oli erilaisia asioita, jotka virittelivät aistejamme päivän väriteemoihin. Mukana oli väriin liittyvää haisteltavaa, koskeltavaa ja joskus myös maisteltavaakin, vaikkapa vihreitä yrttejä tai punaisia marjoja.

Oranssiin ja punaiseen väriin liittyen olin tuonut mukana musiikkia, jonka tahdissa liikkuminen nosti esiin keuhkua, kiemurtelevaa ja liekkimäistä liikettä. Tämä taas vei ajatuksemme tulen lämpöön ja sen erilaisiin värisävyihin. Samalla nousi esiin tunteita ja muistoja: juhanuskokko, takkatuli, joulun kynttilät. Hetkessä rakentui silta eri aistien välille luoden yhteyden myös muistoihin ja tunteisiin muodostaen moniaistisen värikokemuksen. Tuolta kurssilta mieleeni on jäänyt erään syntymäsokean mielikuva punaisesta väristä. Se oli hänelle tahmeaa mansikkajäätelöä käsissä.

Mahdottomasta mahdolliseksi

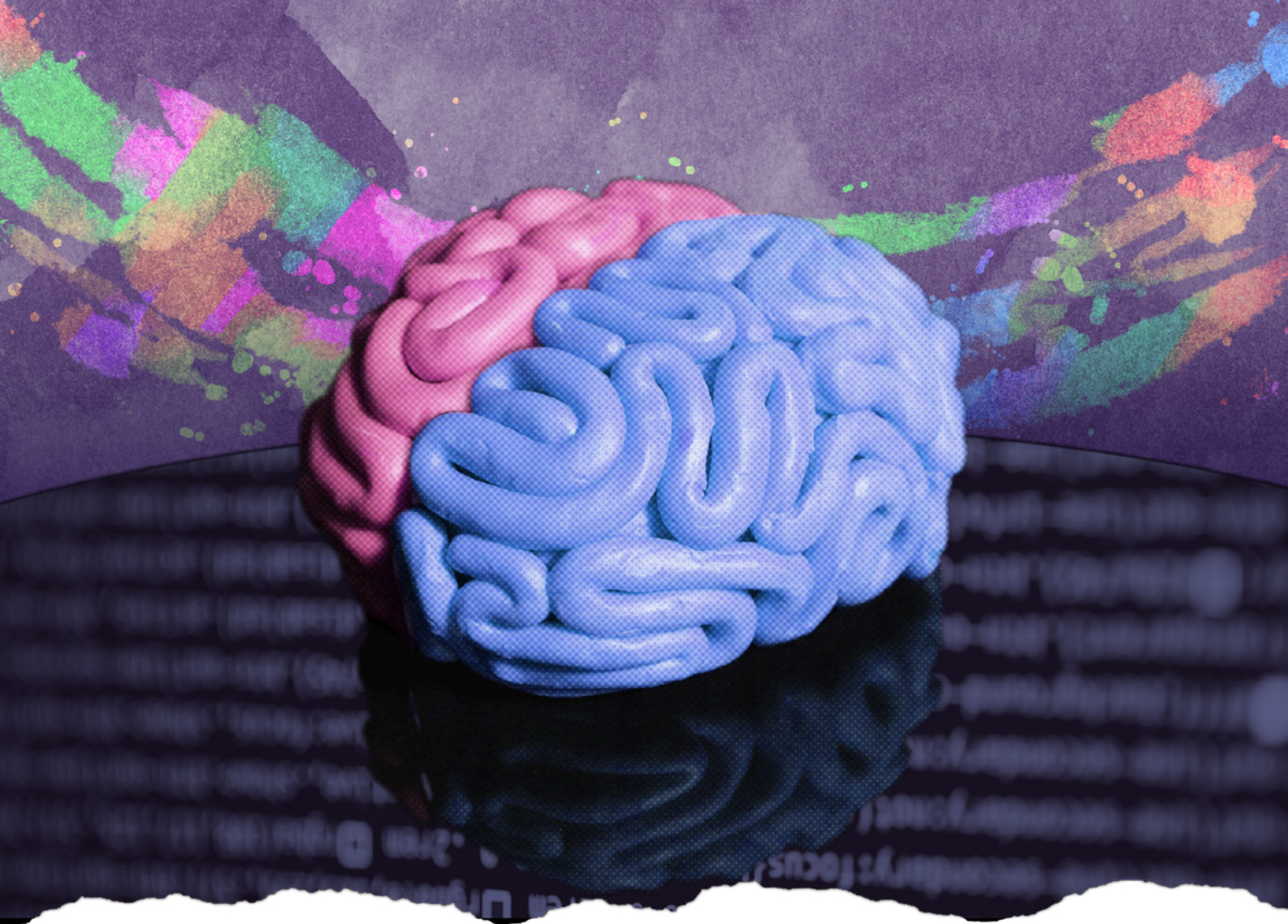
Nykyisin opettaessani tarvitsen avukseni myös näkevän avustajan. Itselleni on ollut tärkeää saada avustajikseni taidealan koulutuksen omaavia henkilöitä, joiden kanssa työskentely on ollut saumatonta. Olen ohjannut monenlaisia taidekursseja ja työpajoja kaiken ikäisille, niin näkeville kuin eri tavoin aistirajoitteisille osallistujille. Kuurosokeille pitämäni taidepäivä on ollut yksi vaikuttavimmista opetus- ja oppimiskokemuksistani. Voisi ajatella, ettei tällaisen taidekurssin toteuttaminen monien rajoitteiden vuoksi olisi mahdollista. Itselläni oli mukana oma avustajani, joka kuvaili minulle visuaaliset asiat. Lähes jokaisella osallistujalla oli mukana oma tulkki, joka tulkkasi viittomalla tai taktiiliviittomalla, jos kyse oli täysin sokeasta kuulovammaisesta. Myös tässä työpajassa lähestyimme värejä moniaistisesti. Akrylivärit saatiin erottumaan toisistaan käyttämällä ohutta hiekkaa karhenteena, sekä lisäämällä

niihin tuoksutippoja. Keltaiseen väriin sitruunatippaa, oranssiin appelsiinia, siniseen viileää mentolia. Kun kiersin ohjaamassa osallistujia, oli avustajani ensin kuvailtava minulle, mitä maalauksessa oli tekeillä. Tämän jälkeen annoin ohjeita esimerkiksi tietyn värivivahteen sekoittamisessa tai tietyn maalausjäljen aikaansaamisessa.

Useimmiten ohjeet taktiiliviitottiin eli viitottiin kädestä käteen vastaanottajalle. Oma avustajani käytti myös selkääni piirtämistä kuvaillessaan syntyviä maalauksia. Selkään kuvailusta käytettiin myös osallistujilla. Tämä työpaja oli loistava esimerkki siitä, kuinka lähes mahdottomasta tehdään mahdollinen ja lopputuloksena oli mahtava väriseikkailu kaikille! Ohjasin vuosien ajan maalauskerhoa, jonka osallistujina oli sekä näkövammaisia että näkeviä maalareita. Ryhmän rikkaus oli erilaisten lähtökohtien synnyttämässä vuorovaihtuksessa ja kokemusten jakamisessa. Syntymäsokeat kertoivat maalausprosessin aikana esiin nousseista tunteista ja mielikuvista näkevät ryhmäläiset kuvailivat syntyneitä maalauksia ja täydensivät mielikuvia. Monilla kursseillani näkevät osallistujat ovat voineet kokeilla maalaamista silmät peitettyinä. Kokemus on usein ollut vapauttava ja tuonut uutta syvyyttä omaan ilmaisuun. Olen ohjannut taidehetkiä myös muistisairaiden ryhmässä. Moniaistinen ja elämyksellinen työskentelytapa oli keskeinen myös heidän kanssaan. Erilaiset tuoksut, kosketuselämykset tai vaikkapa tutun oloinen nappi, tapetin pala tai musiikki saattoivat avata muistin lukot vapauttaen muistojen virran.

Kuvailusta elämykseen

Kuvailusta on tullut tärkeä osa omaa työskentelyäni. Se mahdollistaa myös taiteesta nauttimisen. Maalatessani luon syntyvän teoksen kuvaa koko ajan mielessäni. Maalausprosessin aikana itselleni syntyy mielikuva teoksesta. Tätä mielikuvaa täydentävät näkevien kuvailut. Sokeutumisen jälkeen maalauksiini on usein liittynyt kirjoittamani runomuotoinen teksti. Nämä runomuotoiset tekstit avaavat maalatessani ko-

kemiani tunteita ja mielikuvia. Sana ja kuva täydentävät toisiaan ja auttavat saamaan kosketuksen maalaukseen. Omissa taidenäyttelyissäni olen käyttänyt sanallisen kuvailun ja runomuotoisten tekstien lisäksi myös musiikkia, ääniä, liikettä ja tanssia kuvailemaan teoksiani. Tämä kaikki on auttanut avaamaan maalausteni maailmaa niin aistirajoitteisille kuin aivan tavallisillekin näyttelykävijöille.

Taidemuseoiden tarjoamat kuvaillut näyttelykierrokset ovat hyvin tärkeitä taiteen saavutettavuudessa. Kuvailun avulla teos syntyy uudelleen kuulijan mielessä. Elämys on aina erilainen kuvailijasta ja omasta mielialasta riippuen. Taide-elämys on meille jokaiselle eri hetkinä hieman erilainen. Tärkeintä on, että taide koskettaa kokijaansa, nostaa esiin tunteita, muistoja ja aistielämyksiä.

Intuitio siltana mielikuviin

Kun näköaisti sulkee ovensa, avautuu uudellinen tie sisäiseen maailmaan. Olen huomannut, kuinka sisäisen äänen, intuition, merkitys on tullut tärkeämmäksi. Joskus mietin, onko intuitio kuudes aistimme? Vai onko intuitio aisti-alueita yhdistävä silta, joka tekee moniaistisen kokemuksen mahdolliseksi? Minulla on lukuisia kokemuksia siitä, miten jokin tieto on välittynyt itselleni ilman, että voisin mitenkään selittää, kuinka se on tapahtunut. Eräässä näyttelyprojektissa tein yhteistyötä muusikon kanssa. Hän soitti kannelta työtilassani, kun minä maalasini. Inspiroimme toinen toisiamme musiikin ja kuvan vuoropuhelussa. Monta kertaa tapahtui niin, että hän oli improvisoidessaan ajatellut jotain tiettyä värivaihtetta ja antanut kanteleen soittonsa ilmentää sitä. Jonkin ajan kuluttua, kun hän tuli katsomaan maalaustani,

oli juuri tuo väri ilmaantunut kankaalle. Tämä oli hämmäntävää.

Minulle hyvin tärkeä taideprojekti on ollut ”Katseen takana”, joka syntyi yhteistyössä valokuvaaja Leena Louhivaaran kanssa. Tässä projektissa kohtasivat näkevän ja näkönsä menettäneen kokemukset ja tulkinnat samasta paikasta. Eräs teospari syntyi Leenan kuvatesassa minua sileillä saaristokallioilla. Kalliot olivat täynnä nestevalumia muistuttavia raitoja. Omat aistikokemukseni paikasta siirtyivät maalaukseeni. Yllätyimme kun kallion juovia muistuttavat valumat löytyivät suurehkosta maalauksestani. Maalausta tehdessäni minulle oli ollut koko ajan hyvin tärkeää säilyttää värivalumat, jotka täyttivät koko teoksen alaosan. Minulle ei oltu kuvailtu kuvauspaikan kallioita. Uskon, että imemme koko ajan itseemme paljon enemmän erilaista informaatiota kuin mitä pystymme tiedostamaan.

Luovuuden lähteellä

Omassa työskentelyssäni itse maalausprosessi on keskeinen. Sen aikana esiin nousevat tunteet, muistot ja aistikokemukset ohjailevat työskentelyäni. Moniaistinen kokemus on aina erilainen, ja joskus yllättäväkin seikkailu sisäisessä tilassa. Sisäinen tila tuntuu usein elämän

ytimeltä, jota kaikki ulkoinen vain ikään kuin pinnoittaa. Moniaistisessa luovassa prosessissa olemme aina jonkin uuden ja ennen kokemattoman äärellä. Jotain syntyy sisäisessä tilassa ja kiteytyy ulkoiseksi teokseksi.

Kerrotaan, että Sibeliuksella oli usein mukanaan pieni rasia, jossa oli sammalta hänelle rakkaasta Ainolan metsästä. Hänen tarvitsi vain nuuhkaista sammaleen tuoksua ja kotimetsän aistielämykset tulvivat hänen sisälleen, missä tahansa hän olikin. Hän saattoi kuulla kurkien ja joutsenten laulun, tuntea metsämaan jalkojensa alla, aistia luonnon energian. Aistikokemukset siivittivät virittymistä säveltämisprosessiin.

Uskon, että luovan prosessin kokemus on yhteinen erilaisista aistirajoitteista huolimatta. Kuuroutunut Beethoven kuuli sävelet mielensä sisällä, liikuntakyvytön voi laatia tanssikoreografioita. Ihmisen luova potentiaali on valtava ja monin osin tutkimaton alue. Luovassa prosessissa oivaltamisen ilo jonkun syntyvän uuden ja ainutkertaisen äärellä on aina ihmeen kaltainen tapahtuma. Jotain syntyy tyhjästä tilasta, jotain uutta ja ennen kokemattonta. Tuossa tilassa sisällämme pulppuaa luovuuden lähde. Se antaa uutta synnyttävän vetensä käyttöömme, kun herkistymme elämään aistit avoinna. ●

Pohdintatehtävät

Tehtävä 1

Artikkelissa kirjoittaja kuvaa, kuinka visuaalisuuteen perustuvat kuvataiteen kokemisen tavat piti sokeutumisen myötä korvata muita aisteja hyödyntävillä menetelmillä. Esimerkiksi niin, että näkevä avustaja kuvailee teoksia sanallisesti tai piirtää maalauksen avustettavan selkään. Kuvaile jokin maalaus vastaanottajalle selkään piirtämällä. Millainen on teoksen sommittelu, millaista viivaa tai maalausjälkeä on käytetty? Havainnollista maalausvälineen jäljen voimakkuutta esimerkiksi painamalla keveästi tai voimakkaasti. Maalauksen elementtejä voi kuvailla myös liikkeen suunnalla, sormien erilaisilla töpötyksillä, huiskaisuilla tai rytmillä.

Tehtävä 2

Toteuttakaa ryhmässä ”Rikkinäinen puhelin” liikesarjana. Yksi aloittaa lyhyen sarjan, jota toinen katsoo. Muut pitävät silmät kiinni. Sarjan katsonut toistaa näkemänsä edelleen seuraavalle. Liikesarjan voi myös kuvailla sanallisesti kuiskaamalla. Lopuksi katsotaan tai kuvaillaan yhdessä alkuperäinen liikesarja. Pohtikaa, miten se on muuttunut? Miksi viesti muuttui, ja missä kohdassa?

Tehtävä 3

Pohdi hajuaistia. Onko sinulla jokin voimakas aistikokemus liittyen hajuaistiin? Jakakaa ryhmässä hajumuistoja. Voisiko niitä käyttää pohjana esimerkiksi esityksen tai taideteoksen yhteiseen ideointiin?

Kuuro taiteilija saa eväät lapsuudestaan

Anne Sjöroos

Saavutettavuus on yhtä kuin kaikkien yhdenvertainen mahdollisuus toimia kulttuurin kentällä. Miten kuurous tällöin vaikuttaa kulttuuri- ja taideharrastamiseen? Onko se puute ja este täysivaltaiselle harrastamiselle? Vai onko se positiivinen ominaisuus, joka edellyttää tuekseen omakieliset harrastusmahdollisuudet?

Valmistuin kulttuurituottajaksi Metropolia Ammattikorkeakoulusta vuonna 2012 suurin unelmin. Olin ollut luokkani ainoa viittomakielinen kuuro, ja opiskelin viisi vuotta viittomakielentulkin välityksellä kuulevien ehdoilla. Ehkä siksi opinnäytetyössäni aloin pohtimaan, miten teatterielämys voisi olla kaikille saavutettava ja tasavertainen – puuttuvista aisteista tai muunkielisyydestä huolimatta. Olin nimittäin opiskeluaikoinani nähnyt lukuisia teatteriesityksiä, joista en ollut saanut irti yhtä paljon kuin kuulevat luokkatoverini. Rehellisyyden nimissä en millään keksinyt tälle saavutettavuudelle yhtä toimivaa patenttiratkaisua.

Ehkä siksi, koska sellaista ei ole. Inklusio on hieno asia saavutettavuuden kannalta, mutta se ei tarjoa yhtä ratkaisua kaikille. Olemme jokainen yksilö, jolla on omat tarpeensa, vaatimuksensa ja edellytyksensä kulttuurikentän kokeemiselle. Vaikka satapäinen yleisö katsoisi samaa teatteriesitystä, jokainen tekisi siitä oman tulkintansa. Voimme vain yrittää tähdätä mahdollisimman lähelle, mutta loppu on yleisön käsissä.

Valmistumiseni jälkeen työskentelin erinäisissä organisaatioissa, joilla oli pitkät perinteet. En kokenut, että näissä töissä olisin voinut mahdollistaa kulttuurista saavutettavuutta tai inklusiota, tehdä jotain uutta tai kokeilla käytännön kautta, miten inklusio parhaiten toimisi.

Siksi unelmissani siinsi oma firma: suuri viittomakielinen kulttuurilaitos, johon kaikki maailman kuurot taiteilijat voisivat tulla kuin kotiinsa. He saisivat työskennellä omilla ehdoillaan, omalla identiteetillään ja omalla äidinkielellään. He saisivat yhteisön tuen taiteilijapolkunsa rakentamiseen. He tekisivät suomalaisesta kulttuurikentästä tasavertaisen oman esimerkinsä kautta.

Taiteilijapolun rakentaminen alkaa lapsuudesta

Vuonna 2015 olin saanut tulevilta yrityskumppaneiltani Noora Karjalaiselta ja Helena Torbolilta tarpeeksi rohkeutta ja uskoa perustaa yhdessä osuuskunta Ursa Minorin. Ursa Minorin toiminta-ajatuksena on alusta asti ollut se, että tulevaisuus on inklusiivinen. Viittomakielet nähdään kielinä muiden joukossa ja viittomakielistä taidetta arvostetaan.

Viittomakieliset taiteilijat saavat rakentaa eheää ja vankkaa taiteilijapolkuaan aina varhaisesta lapsuudesta ammattitaiteilijaksi saakka, työskennellä ja kehittää omaa taiteilijuuttaan, ja heidät nähdään tärkeänä osana suomalaisen taiteen kentän ekosysteemiä. Omakielisen taiteen ja kulttuurin myötä olemme yhdenvertaisia.

Koska inklusio kuuluu kaikille, ja meitä on moneen menoon, pystymme puhumaan vain oman kokemuksemme puolesta. Olemme Ursa Minorissa viittomakielisiä, joten pystymme kertomaan inklusiokokemuksesta erityisesti viittomakielisen näkökulmasta.

Aluksi keskityimme aikuisiin taiteilijoihin, heidän työllistämiseensä ja yhteistyöprojekteihin, mutta jossain vaiheessa heräsimme siihen, ettei kuuroilla ja viittomakielisillä lapsilla ollut omakielisiä taide- ja kulttuuriharrastuksia. Kun järjestimme päivän mittaisia työpajoja tai teatteritapahtumia lapsille, palaute oli yksiselitteinen: lisää tällaista vakiintuneen harrastustoiminnan muodossa. Tällaista ei ole missään muualla tarjolla.

Näin syntyi tärkeä Ursa Minorin toiminnan kulmakivi: Laku.

Vakiintunut Laku-toiminta

Laku on lyhenne ”viittomakielisestä lasten kulttuuriharrastuksesta”. Aluksi järjestimme Laku-pajoja, joissa lapset saivat maistiaisia eri taide- ja kulttuuriharrastuksista, kuten kuvataiteesta, teatterista, elokuvien teosta ja valokuvauksesta.

Vähitellen Laku-toiminta vakiintui niin, ettei pajoista voinut enää puhua. Aloitimme yhteistyön Pitäjänmäen peruskoulun kanssa, jossa

on viittomakielisiä oppilaita. Keväisin ja syksyisin järjestimme aina kaksi harrastustoimintaa, joissa lapsilla oli matala kynnyksensä päästä kokeilemaan uutta kulttuuriharrastusta omakielisessä ohjauksessa. Aluksi kokoontumiskertoja oli muutama, sitten kuusi, ja lopulta harrastukset kestivät läpi syksyn tai kevään. Nykyään harrastuksia on joka syksy / kevät yhteensä 15 kokoontumiskertaa per harrastus.

Koronapandemian puhjettua Laku siirtyi verkkoon, jolloin siitä tuli yhtäkkiä valtakunnallinen harrastus, kun lapset kotikunnasta tai koulusta riippumatta pääsivät verkkoon osallistumaan Laku-toimintaan.

Nykyään Laku on osa Helsingin kaupungin harrastamisen malli -hanketta. Teatterista on tullut miltei vakiintunut Laku-harrastus, sillä se on viittomakielisten lasten keskuudessa ylivoimaisesti suosituin kulttuuriharrastus. Eikä ihme: siinä pääsee ilmaisemaan itseään täysivaltaisesti omalla kielellään.

Rikas viittomakielinen identiteetti

Mitä vakiintuneempi Laku-toiminta on, sitä suuremman merkityksen se on saanut. Kuuroille ja viittomakielisille lapsille tarjotaan arvokas, omakielinen taide- ja kulttuuriharrastus. Näin rakennetaan alusta asti taiteilijapolku, jossa mennään oma kielellinen identiteetti edellä. Tässä ei kuljeta valtaväestön eli kuulevien eh-

doilla, sillä nämä ehdot eivät useinkaan istu viittomakieliseen identiteettiin.

Kun kuuro lapsi laitetaan kuulevien kanssa harrastamaan luovaa harrastusta, usein viittomakielen tulkin välityksellä, hän ei saa eväitä rakentaa omaa viittomakielistä taiteilijaidentiteettiä. Hän ei tiedä, miten toteuttaa tai kasvattaa tätä identiteettiä, sillä kuulevien ohjauksessa tällaisia työkaluja ei saa. Uskallan väittää, että tässä tapauksessa lapsi tulee todennäköisesti jossain vaiheessa kokemaan, että kuurous on este ja puute, joka vaikeuttaa harrastamista. Tämä saattaa johtaa muuten mielekkään harrastuksen keskeytymiseen. Lapsen sisäinen taiteilija ei pääse koskaan puhkeamaan loistoonsa.

Toisin on, kun ohjaaja on itsekin natiivi viittomakielinen taiteilija, kuten Lakussa. Silloin ohjaaja toimii paitsi kielellis-identiteettisenä mallina, myös esikuvana taiteilijapolkua rakennettaessa. Lakun tarkoituksena on rakentaa vankat perustat polulle, jotka kantavat elämän loppuun asti. Tällöin näistä lapsista kasvaa taiteilijoita, jotka jättävät jälkensä suomalaiselle kulttuurikentälle, tekevät tästä tasavertaisen paikan jokaiselle ja osoittavat, että taiteilijuus ei ole yksiselitteinen käsite, vaan se kuuluu kaikille. Tällöin kuuroudesta tulee rikkaus. Siitä tulee positiivinen ominaisuus, joka edellyttää tuekseen omakielisen harrastusympäristön. ●

Pohdintatehtävät

Tehtävä 1

Pohdi kuuloaistia. Mitkä toiminnot omassa ryhmässäsi tai jossakin sinulle tutussa taide- ja kulttuuritoiminnassa ovat riippuvaisia kuuloaistista?

Tehtävä 2

Onko sinun tai jonkun tuntemasi henkilön annettu ymmärtää, että jokin ominaisuus olisi puute tai rajoite jollekin toiminnalle? Pohdi sen vaikutusta ja seurauksia.

Tehtävä 3

”Inklusiivisessa ajattelussa keskitytään ensisijaisesti kyvykkyyksiin ja voimavaroihin sekä nähdään erilaisuuden ja toimintakyvyn poikkeamat ominaisuuksina, ei heikkouksina tai syinä jättää ulkopuolelle. Inklusion vastakohta on segregatio, jossa erityisryhmille tuotetaan erillisiä palveluita perustuen heidän erilaisuuksiinsa ja haasteisiinsa.” Pohdi, missä tilanteissa segregatio voisi olla perusteltua, tai parempi vaihtoehto kuin inklusio.

Vammainen taiteilija?

Julianna Brandt-Smal

Vammainen taiteilija

Tyhjä tila.

Ja intuitio.

Oon tyhjässä tilassa.

Ja intuition ohjaamana.

Usein tuntuu kyllä kuitenkin, että nimenomaan tyhjä tila ohjaa katseet minuun.

Minuun, jonka ei kaikkien normien säännösten lakipykäliden ihmisten mielen sisäisten viestien tarkoitusten tai tarkoituksettomuuksien (?) takia ja vuoksi kuuluisi olla siellä tyhjässä tilassa.

Tyhjä tila.

Nojaa katseellaan minuun ja kuitenkin.

Tykkään olla esillä. Miten ilkkurista?

Miten hullunkurista?

Jotakin suuntaa antavaa pitäisi tehdä. Pohdin.

Mitä on taiteilijuus? Mitä on taiteilijuus sisälläni?

Miten merkityksellistä sitä, miten muut merkityksellistävät sitä?

Olemmeko samaa vai olemmeko eriä?

Miksi minuun luodaan niin paljon katseita? Miksi minuun luodaan niin paljon paineita tai sitten ei paineita ollenkaan?

Vammainen, mutta hän ei näytä vammaiselta. Miten se, ettei näytä vammaiselta, liittyy siihen, miten paineita asetetaan.

Vammainen ja taiteilijuus, vammaisesti taiteilijuus, pyhäinhäväistys.

En tykkää. Muistakaa vammainen ei ole adjektiivi, vaan se on identiteetti. Vammainen taiteilija ei ole minulle identiteetti, vaan puolestaan ihan taiteilija pelkästään.

Minulle koitetaan laskettaa erilaisia viittoja, viittoja harteilleni.

Sellaisia, että katsokaa. Katsokaa nyt vammaista taiteilijaa, kun hän vammaisesti tekee vammaista taidettaan.

Vaan ei se ole niin vaan ei se todellakaan ole niin.

Haluan vain

Tehdä rauhassa,

olla tyhjässä tilassa rauhassa, olla kiinni taiteen kanavoimisessa sisältäni ja sisälleni ja tarttua intuitioon enkä katseisiin, jotka vaativat ja jotka ihmettelevät tuota vammaista taiteilijaa, kun hän on nyt täällä, kun hän todellakin nyt pääsi tänne.

Kun hän ylitti kaikki esteet ja pääsi tänne. Voi miten ihanaa voi miten valtavaa ja mikä onni on että täällä minun läsnäolollani taiteen ylistys, taiteen yhdenvertaisuus taiteen edustavuus.

Saa yhden raksin ruutuun.

Olemmehan täyttäneet tasa-arvon aikeet.

Nimittäin meillä täällä moninaisuuden kytkennässä moninaisena ihmisenä.

Ah kuinka suvaitsevaa ah kuinka ihanaa on vammaisen taiteilija.

Ja, ja hän pääsi tänne ja tilamme ovat avoinna.

Sinulle oi sinulle vammaisen taiteilija, vaikka et näytäkään siltä, miten usein vammaisen kuvitellaan, mutta ehkä ehkä juuri sen takia tämä on vielä suurempaa.

Tämä on vielä mielenkiintoisempaa.

Tämä tavoittaa vielä enemmän yleisöjä.

Voi vammaisen taiteilija.

Miten ihanaa, että olet täällä ja tuollaisella huvittelu päällä ja sinua kumarramme.

Kiitos kiitos kun olet täällä,

ja saamme ihaila vammaista taidettasi.

Sisäistetty ableismi

Tein juuri improvisaatiiorunun. Se vain tuli ai-voistani, ja haluan oikeastaan improvisoida koko tämän tekstin, koska sillä laillahan mä teen mun runoja ylipäättään, improvisoiden. Jotain, mikä tulee raakana suoraan sisältä, jota ei tarvitse kypsentää tai muotoilla tai päivitellä, vaan joka on valmis ja arvokas sellaisenaan.

Tässä esseessä tai tekstissä haluan, että käsittelemme ja pysähdymme hetkeksi pohtimaan niitä paineita, joita asetetaan vammaiselle taiteilijalle sekä ulkoapäin että sisäistetyn ableismin kautta, ja viittaa myös omiin kokemuksiini.

Ensinnäkin, kuten tuosta runosta saattaa huomata, niin minua erityisesti kiinnostaa se leimallisuus, mikä usein asetetaan erilaisten marginalisoitujen ryhmien taiteeseen. Eli maahanmuuttajataustaisen naisen tekemä taide ei ole vain taidetta, vaan nimenomaan maahanmuuttajataustaisen naisen taidetta. Transtaus-taisen henkilön oletetaan aina tekevän taidetta

itsestään käsin, kanavoivan omaa sukupuolenkorjausprosessiaan tai muuta, käsittelevän jollakin lailla sukupuolen moninaisuutta työssään.

Musta usein tuntuu, että vammaisena taiteilijana mun oletetaan käsittelevän vammaisuutta, multa halutaan sellaisia puheenvuoroja, jotka jotenkin avaisivat erityisesti syntymävammaisen kokemuksia.

”Miltä tuntuu, kun maailma on aina ollut sulle näin. Oletko sä koskaan halunnut olla vammaton? Eikö sua harmittanut Julianna ne apurattaat pyörässä? Sattuuko sun jalkoihin? Miksi sun jalka kääntyy tolleen sisäänpäin, kun sä kävelet? Miksi sun lantio on kierossa? Kääntyykö se koskaan takaisin raiteilleen? Miks susta tuntuu, että kun fysioterapeutti ojensi sinua piennä peilin edessä, niin vaikka sä peilistä näit, että sä seisot tikkusuorana, niin kuin hyvä koulu-tyttö konsanaan, niin musta silti tuntui, että mä oon ihan kiemurassa.

Ja se ristiriita on kiinnostava, ja totta pu- huakseni siitähän mä voisin mielelläni kertoa, nimenomaan siitä, että mikä se ristiriita on ja miten kuvata sitä ristiriitaa taiteessa. Mutta miksi mä en? Miksi mä en runoile vammaisuu- desta paljon? Miksi mä runoilen usein kaikesta muusta ja vain implisiittisesti kerron vammai- suudesta?

Mä oon siis lavarunoilija. Mulle on erityisen tärkeitä nimenomaan lavapreesenssi. Mä saan innostusta yleisöstä, innostusta lavailusta, mik- rofonista, tärisevistä käsistä, tärisevästä äänes- tä, siitä flowsta, minkä mä kuulen mun äänessä.

Ja se kaikki on mulle ihan supertärkeää. Sik- si myös nyt äänitän tätä ensimmäistä kertaa, mä en ole ikinä ennen äänittänyt, ja tää jollain has- sulla tavalla tuntuu, että tää olis niin kuin runo- keikan äänittämistä. Ja sitä mä oon itse asiassa jonkun verran tehnyt.

Niin, taiteilijuudessa on mulle kysymys it- seasiassa itseni ylittämistä. Siinä ei ole mul- le kysymys yleisön palvomisesta tai yleisölle tekemisestä. Loppupeleissä mä teen lavaruno- utta itselleni, vaikka siinä yleisö onkin tärkeäs- sä osassa. Ja miten se yleisön tärkeä osa liittyy lavarunoiluun ja millä lailla se kutkuttelee mun aisteja?

Ollessani lavalla, mä tuun tosi tietoisesti mun olemassaolosta. Silloinhan mä oikeastaan haluan, että kaikki suuntaa katseensa mua koh- ti. Mä jopa janoan sitä huomiota. Tää on mie- lenkiintoista, koska kasvaessani nuoreksi aikui- seksi, mä oon ollut äärettömän ujo ja jopa arka.

Mutta nyt mulla on noi tietyt hetket, missä mä janoan katselijuutta ja kuuntelijuutta, ja mä janoan sitä huomiota. Samaan aikaan ne muuta- mat askeleet, jotka mä otan lavalle, ja usein va- litettavasti lavaa koristaa jokin porras tai koro- ke, joka on mulle hankalaa, niin usein silloin mä tuun entistä enemmän mun liikeaistin ja tunte- muksen kautta tietoisesti siitä, että tässä, juu- ri tässä kävelee vammaisen taiteilija, ja musta tuntuu, että silloin mun spastiset jalat jähmet- tyy vieläkin enemmän ja mä luulen, että kaikki katsoo ja oudoksuu että ”okei, tolla on hyvää ru- nosettiä, mutta miksi se kävelee tolleen oudos-

ti lavalle?” Tai jos mun kaveri auttaa mut por- raksen yli lavalle niin mä pelkään, että yleisö miettii, että mikä tää on, onko tämä osa perfor- manssia?

Ja samaan aikaan mä tiedostan, että luulta- vasti kaikki tämä, mitä mä nyt kerron, on aina- kin yhdeksänkymmentäseitsemän ja puoli pro- senttisesti sisäistettyä ableismia. Ja miten se liittyy taiteeseen? Miten se liittyy mun taitee- seen – just tolleen, just tolleen. Miten mä liikun lavalla, tai en liiku? Musta tuntuu, että mun synnyntäisen cp-vamman aiheuttama spasti- suus naulaa mut paikoilleen. On se mikkiteli- ne, on alle satakuusikymmentäsenttinen minä, on kännykkä toisessa kädessä tai runovihko. On se mikrofoni, on se yleisön katse, on mun kat- se yleisöön. On tosi monia samanaikaisia ja yh- täaikaisia tilanteita, jotka mun pitää haltsata, ja se kaikki liittyy taiteeseen, ja se kaikki liit- tyy myös siihen, millaisia paineita minä asetan omalle esiintymiselleni, miten hyvin mä pystyn puntaroimaan niitä kaikkia teemoja, niitä kaik- kia pieniä osasia, jotka kuuluu tohon.

Usein musta tuntuu myös, että mulla on kaksi erilaista tapaa olla taiteilijana, esiintyvänä tai- teilijana tilassa. Musta tuntuu et se on toi, et mä nauliinnun, mä oon spastinen, mun liikkeet on hitaita, vähän semmoisia robottimaisia, mut- ta ilman semmoista coolia robottimaista tans- sia. Kyllä sä tiedät mitä mä tarkoitan, sellaista discotanssia.

Samaan aikaan mä oon aina sanonut, että mä teen kömpelyydestä söpöä. Se on niinku mun flirtti. Se on jotain mun, mulle ominaista, ja ikään kuin mun tavaramerkki. Ja siitä mä olen ylpeä. Ja sitten taas toisaalta mä oon hyvin her- mostunut. Kerran mä kirjoitin mun yhteen ru- noon, että mun hermosto on liian hermostunut, ja tällä mä viittasin mun cp-vammaan.

Musta tuntuu, että jos joku videoisi, ja nii- tä on videoitu, mun runoesityksiä, niin sitten mä koko ajan vispaisin mun kättä. Mä puhuisin mun käsillä. Mikä on varmasti suomalaisessa kontekstissa jotenkin kiinnostavaa tai erilaista, mutta mä puhun tosi paljon käsillä, ja joku voisi nähdä siinä elävyyttä, ja niin mäkin näen. Mut-

ta sitten myös mä huomaan, että mä katsoisin sitäkin vamman kautta. Ikään kuin että ”ahaa, onpas hän hermostunut. Hän ei pysty pidättelemään tiettyjä hermostonsa liikkeitä”. Ja sitten taas toisaalta, mitä sitten vaikken pystyisikään?

Koska mä oon iloinen siitä, ehkä se kuuluu siihen tarinaan. Ehkä se kuuluu muhun, ja se kuuluu muhun ja siihen esitykseen.

Tokenismi

Sisäistetyllä ableismilla tarkoitetaan siis lyhykäisyydessään kaikkia niitä sisäistettyjä tapoja, millä yleensä sortava yhteiskunta katsoo sua, mutta mitkä sä oot myös ikään kuin ominut osaksi itseäsi. Esimerkiksi niinkuin mä kerroin, mä helposti näen itseäni niin sanotusti vammalasien kautta. Koska yhteiskunta katsoo mua niin, mun lapsuushan on läpikotaisin medikalisoitu näin syntymävammaisena.

Ja koko ajan on se kivulias kitka, että okei, vammaisena vammattomien maailmassa, vammaisena vammattomien odotusten alaisena, mutta myös vammaisena vammaisten odotusten alaisena. Se on musta kiinnostavaa. Siksi mä puhun siitä, että miten se vaikuttaa siihen, että millaista taidetta mä teen. Temaattisesti se ei vaikuta. Mut oikeesti ku mä hajotin atomeiksi sen, että miten mä oon tilassa, miten mä teen taidetta tilassa, niin kuten te ehkä tuosta aiemmasta tekstistä huomasitte, mä mietinkin sitä ikään kuin alitajuntaisesti mun vammaisuuden linssien läpi.

Nyt vielä loppuun mä haluaisin puhua siitä, että miten vammaisten tekemä taide nähdään, ja miten se musta saa toksisen tokenistisia sävyjä. Nyt sä ehkä kysyt, että mitä on tokenismi ja mä voin kertoa sulle, että mä en ole kovin hyvä määrittelemään asioita, mutta mulle tokenismi tarkoittaa sitä, että ikään kuin näennäisesti edistetään vaikka yhdenvertaisuutta ja moninaisuutta. Otetaan vaikka työyhteisöön ruskea suomalainen sen takia, että se näyttää ulospäin hyvältä, se näyttää hyvää mainetta ja kertoo meistä kaunista tarinaa työyhteisönä. Mutta sitten oikeasti ne sellaiset isommat tasa-arvon

ja yhdenvertaisuuden teot jää pois. Ja kaikki on ikään kuin ulkokultaista tai kulissinomaista.

Musta usein tuntuu, että mun vammaisuutta on koristanut tämmöinen tokenismin ajatus.

Kyllä mun pitää esimerkiksi taiteessa miettiä, että onko mut kutsuttu keikoille sen takia, että mä oon helvetin hyvä lavarunoilija vai sen takia että mä olen vammaisen. Toki mun täytyy myös samassa myöntää, että hirveän moni ei tiedä, että mä olen vammaisen, koska kuten mä sanoin, mä en mun runoissa niin useinkaan kerro, että mä olen vammaisen. Koska se ei ole vaan musta siinä hetkessä kiinnostavaa, koska musta ei ole siinä hetkessä kiinnostavaa kertoa siitä runoja ainakaan silleen, kuten sanottua, niin eksplisiittisesti ja näkyvästi.

Musta tuntuu usein, että mä en täytä vammaisen taiteilijan boksia, mun taide ei ole millään lailla vammaispoliittista, ja tällä mä en tarkoita, etteikö vammaispoliittinen taide olisi supertärkeä. Onhan se. Taide on valtavan hieno väline nostaa esiin yhteiskunnan epäkohtia ja korjata niitä, ja etsiä niille huomiota, katseita ja kuulamista.

Se on mulle itseisarvo eikä politiikan väline. Joten mä haluan runoilla ihan kaikesta muusta. Mä haluan runoilla siipirikosta linnusta, jonka mä näin, ketusta joka tuli minua vastaan, ja oli oudon harmaa. Mä haluan runoilla siitä, kun puun kaarna lähtee irti, ja sieltä paljastuu punaista, ja mä mietin, että voisiko sillä maalata paperille. Mä haluan runoilla siitä kun tänään mua jännittää, kun tänään mua jännittää hyvällä tavalla, ja mä näen jäniksen jäljet lumessa, ja mä mietin, että olikohan sillä poikasia mukana.

Ehkä se, että mä en tee vammaispoliittista taidetta, onkin yllättävää, joillekin. Ehkä mä sillä taistelen vastaan semmoista hiljaista tokenistisuutta, että ”hei, mä oon täällä tänään, satun olemaan vammaisen, satun olemaan taiteilija, mutta nää kerrokset, osa-alueet ja maailmat ei tänään yhdistykään, että ikävä tuottaa sulle pettymys, mutta mä teen silti ihan helvetin hyvää taidetta”.

Ja mä haluaisin pysähtyä tähän ja mä haluaisin, että sä hyvä lukija, pysähdyt muuten tähän.

Millaisia sisäistettyjä tavoitteita tai odotuksia sä lataat, kun sä kuulet, että joku vammainen tekee taidetta. Oletko sä, että sun pitää tietää siitä taiteilijasta, että se on vammainen? Uteliaisuus on ihan normaalia. Mäkin olen tosi utelias ihminen.

Oletko sä, että hän tekee ja käsittelee jollakin tavalla vammaisuutta tai kehollisuutta tai ableismia tai toiseutta taiteessaan? Entä jos niin ei käy? Entä jos sä et löydäkään noita avainsanoja, mitä sä kuvittelet löytäväsi?

Entä jos se ei olekaan niin? Miltä se susta tuntuu? Miltä se susta tuntuu kaikissa sun aisteissa? Miltä se susta tuntuu sun sisällä? Oletko sä

pettynyt? Oletko sä yllättynyt? Saatko itsesi kiinni tästä näkökulmasta, että sä luulet, että sinä uskottelet itsellesi, että useinhan vammaiset tekee vammaispoliittista taidetta.

Ja kun sä pohdit näitä kaikkia kysymyksiä, niin muista olla itsellesi armollinen. Me ei voida aina meidän olettamuksille mitään, mutta tärkeintä on tiedostaa ne, ja yhtä tärkeätä kuin tiedostaa ne olettamukset, niin on tiedostaa se, että kukaan ei ole heidän taiteellaan, heidän taiteen sisällöillään, heidän taiteen läsnäolollaan, heidän taiteilijoiden identiteetillään meille velkaa yhtään mitään. ●

Pohdintatehtävät

Tehtävä 1

Pohdi itseäsi esiintymistilanteessa tai esiintyjänä. Mikä tekijä määrittelee eniten toimintaasi? Onko se oma tunnetilasi, yleisön osoittama suosio, halu olla esillä, voiton mahdollisuus, halu olla osallisena ryhmän toiminnassa, esittämäsi asian tärkeys tai jokin muu?

Tehtävä 2

Pohdi liikkeen, äänenkäytön tai olemisen tapoja ryhmätilanteissa. Löydätkö joitain tapoja, jotka tuntuvat tukevan itsevarmuuttasi tai turvallisuuden tunnetta ryhmätilanteissa? Esimerkiksi hiljaa tai kovaa puhuminen, pienen liikeradan toistaminen, fyysinen sijainti suhteessa muihin tai vaikka jonkin esineen pitäminen kädessä?

Tehtävä 3

Kirjoita tai tee runo itsellesi tärkeästä yhdenvertaisuuteen ja saavutettavuuteen liittyvästä aiheesta. Voit myös vaihtoehtoisesti koota lauseita tai sanalistaan esimerkiksi lehdistä leikatuista sanoista. Esitä se jollekin toiselle tai tallenna itsellesi.

Representaatiolla on väliä

Faisa Qasim ja Mentoring for Future -hankkeen aktiivit

Representaatio on edustusta. Se on sitä, että monenlaisia ihmisiä näkyy laajasti yhteiskunnassa ja sen eri osa-alueilla. Representaation tavoilla on kuitenkin eroja, ja pelkkä näkyvyys ei itsessään riitä. Erilaisista taustoista lähtöisin olevien, eri näköisten ja erilaisiin vähemmistöihin kuuluvien ihmisten äänet on saatava kuuluviin. Vähemmistöjen on saatava olla aktiivisia, itsenäisiä toimijoita. Heidän on saatava nähdä mediassa ja kulttuurissa itsensä kaltaisia hahmoja aktiivisina tekijöinä.

Puhuttaessa representaatiosta ja sen merkityksestä on kuunneltava vähemmistöjä itseään, jotta vältytään valta-asemasta käsin määrittämisen sudenkuopilta (Rinne & Wass 2017). Mitä enemmän aitoa moninaisuutta näemme mediassa, kulttuurissa ja yhteiskunnassa, sitä enemmän kosketuspintaa annamme ihmisille olla sitä mitä he ovat. Ihmisillä on oikeus haluta ja toivoa erilaisia asioita, ja rakentaa itselleen kokonaisempi identiteetti omista lähtökohdistaan. Representaation on oltava kokonaisvaltaista, ettemme näe vähemmistöjä vain kuvissa – vaan myös tekijöinä ja sisältöjen tuottajina (Rask 2021).

Tekijänä yhteiskunnassa

Tutkimukset tuottavat ihmiskunnalle tietoa, jonka pohjalta pystymme muokkaamaan maailmankuvaamme. Tämä valuu suoraan kulttuuriimme, toimintatapoihimme ja asenteisiimme. Vähemmistöihin kohdistuvassa tutkimuksessa tutkijoiden moninaisuudella on väliä, sillä vaikka objektiivisuuteen pyritään tarkasti, olemme kaikki ihmisiä, ja näin ollen tietämättämmekin asenteellisia. Suomessa olisi tärkeää tehdä myös etnisyyteen perustuvaa tilastointia. Tällä hetkellä kokonainen ihmisryhmä katoaa datasta, kun etnisyyttä ei huomioida tilastoja tehtäessä. Suomessa syntyneet ja suomea äidinkielenään puhuvat, vanhempiensa kautta maahanmuuttajataustaiset ja näkyvään vähemmistöön kuuluvat ihmiset näkyvät tilastoissa vain suomalaisina, oli heidän etninen taustansa mikä tahansa. Elonen (2020) mukaan etnisyytilastojen puut-

teen takia on mahdotonta tutkia esimerkiksi sitä, millaista on eri etnisten ryhmien näkyvyys kotimaisessa mediassa suhteessa niiden todelliseen määrään. (Elone 2020, Ruskeat Tytöt 2022).

Meitä määrittelevät omat kokemuksemme yhteiskunnasta, joiden aiheuttamista ennakkoluuloista ja asenteista on aktiivisesti pyrittävä eroon. Esimerkiksi länsimaisen valkoisen ihmisen mahdollinen kokemus tasavertaisesta yhteiskunnasta on vääristynyt, sillä hänen ei ole tarvinnut kokea yhteiskuntasysteemiin sisäänrakennettua rasismia. Näin ollen on tärkeää, että vähemmistöt, jotka kärsivät rakenteellisesta rasismista, saavat mahdollisuuden tehdä kaikkea samaa, mitä ”valtaväestöön” kuuluvatkin. On tärkeää kiinnittää huomiota siihen, kuka kertoo kenestä, etteivät kuvastot, tilastot ja data vääristy ulkopuolelta tulevan katseen alla ja jää dominoivan kulttuurin jalkoihin – kuten historiassa on valitettavan usein käynyt. (Rinne & Wass 2017, Elone 2020)

Omalla äänellä omista asioista

On tärkeää, että esimerkiksi maahanmuuttajavähemmistöön kuuluvat pääsevät itse edustamaan itseään ja puhumaan asioistaan. Kuka muu voisi tietää vähemmistöjen kokemuksesta kuin he itse? Toisaalta on pidettävä huolta siitä, että vähemmistöjen edustajat saavat myös tilaa olla muutakin kuin tiettyyn vähemmistöön kuuluvia. Ihminen on moninainen, eikä identiteetti rajoitu vain yhteen piirteeseen. Yksi henkilö ei voi edustaa kokonaista vähemmistöä, sillä vähemmistöryhmien sisällä on paljon erilaisuutta ja eriäviä ajatuksia. Tasapäistäminen ei ole oikea tie aitoon representaatioon pyrittäessä. Tässä kulttuurin sisällöt ja tekijät nousevat tärkeiksi seikoiksi. (Rask 2021)

Kun etniseen vähemmistöön kuuluva ihminen näkee kulttuurin tuotoksissa kaltaisiaan monenlaisina ja erilaisina toimijoina, hänen ajatuksensa omista mahdollisuuksistaan elämässä laajentuvat automaattisesti (Qasim 2022).

On haitallista, jos vaadimme vähemmistöjen edustajilta aina samasta aiheesta puhumista ja kannanottoa, emmekä anna heille vapautta olla

vain ihmisiä erilaisine piirteineen ja kiinnostuksen kohteineen. Tähän liittyy usein myös ilmainen koulutustyö, jota vähemmistöihin kuuluvat joutuvat usein tekemään valtaapitävän ryhmän hyväksi. Etuoikeutettujen ihmisten onkin syytä ottaa asioista itse selvää, ja vähemmistöiltä opetusta pyytäessään olla valmis kompensoimaan heidän aikansa, tietonsa sekä kouluttamisen aiheuttama vähemmistöstressi.

Representaation moninaisuus

Alkuvuodesta 2022 Faisa Qasim ja Salaado Qasim järjestivät valokuvanäyttelyn Suuria unelmia – tarinoita suomalaisista. Näyttely nosti esille suomalaisia vähemmistöön kuuluvia ihmisiä, jotka ovat nousseet yhteiskunnassa erilaisiin asemiin. Mukana oli esimerkiksi poliitikkoja, näyttelijä, kirjailija, toimittaja, urheilija ja psykoterapeutti. Näyttelystä kirjoitetuissa arvioissa korostui representaation merkitys, ja juuri moninaisen sellaisen.

”Näyttelyn tarinat toivat esiin monimuotoisen ja positiivisen representaation merkityksen sekä laajensivat käsitystä siitä, mitä suomalaisuus on. Monessa tarinassa tuli ilmi, kuinka suuri esimerkin voima on”, kirjoittaa järjestäjä Salaado Qasim näyttelystä.

Myös valokuvissa esiintyvät henkilöt korostivat kuvien yhteydessä esillä olevissa tarinoissaan esimerkin voimaa nuorten ihmisten elämässä. Kun näkee itsensä kaltaisia ihmisiä tekemässä erilaisia asioita, maailma avartuu ja vaihtoehtojen kirjo laajenee omassa elämässä.

Yhteiskuntamme tarjoilee paljolti yhtä mallia ihmisenä olemisesta länsimaisessa yhteiskunnassa. Tämä kuva on hyvin valkoinen ja kapea, ja se voi olla erittäin ahdas ja jopa haitallinen. Toki tämä toimii osalle ihmisistä ja he näkevät tässä perinteisessä mallissa itsensä. Haitallista on tämän kuvaston valta-asema. Niin monet, esimerkiksi juuri maahanmuuttajataustaiset ihmiset yhteiskunnassamme eivät mahdu tähän muottiin, eivätkä voi hyvin sen ikeessä, tai sitä tietoisesti tai tiedostamattaan tavoitellen.

Kuvaston kapeus aiheuttaa myös suoranaista ulkoista vaaraa. Kun ihmiset eivät näe tarpeek-

si erilaisuutta median ja kulttuurin kuvastossa, he eivät myöskään sitä kohdatessaan ymmärrä ihmisten erilaisuutta. Tämä johtaa pelkoon ja jopa väkivaltaisuuksiin eri vähemmistöryhmiä kohtaan. (Syystaival 2020)

Samastumisesta voimaa suuriin unelmiin

Mainio esimerkki representaation moninaisuudesta on Salaado Qasimin lastenkirja Anisa tahtoo kierrättää (2022). Kirja keskittyy johonkin aivan muuhun kuin etnisiin vähemmistöihin aina yhdistettyyn rasismiin tai heiltä vaadittuun monikulttuurisuuden edistämiseen. Kirjassa Anisa saa vapauden olla vain Anisa – hänen taustaansa tai mahdollista vähemmistöstressiään ei nosteta tarinan tärkeimmiksi aiheiksi. Sen sijaan kirjan päähenkilö on kiinnostunut kierrättämisestä, ja kirja kertookin siitä. Kuvituksissa ruskeat lapset ja perheet ovat luonnollisesti esillä. Ihan vain ihmisinä.

Kirja näyttää sekä ruskeille lapsille tärkeän representaation että tuo näkyville kaikille lapsille erilaisia ihmisiä tekemässä erilaisia asioita, mikä on arvokasta. Näin päästään purkamaan valkoisuuden ylivaltaa yhteiskunnassamme. Yhteiskuntamme parantumisen kannalta on oleellista, ettei valtaapitävä ihmisryhmä loke-roi vähemmistöjä mielessään vain tietynlaisiin normeihin, sillä se osaltaan estää näitä ihmisryhmiä irrottautumasta haitallisen representaation puristuksesta.

Toinen tärkeä kirjaesimerkki representaation lisäämisestä on Salaado Qasimin, Faisa Qasimin ja Roosa Oksasen kirjoittama, edellä mainittuun Suuria unelmia -valokuvanäyttelyyn perustuva teos Suuria unelmia – tarinoita suomalaisista, jotka muuttavat maailmaa. Kirjassa painottuu nimenomaan representaation moninaisuuden tarve: ”Erilaisia tapoja edetä omalla polulla on loputtomasti, ja jokainen tarina on yhtä arvokas. Siksi jokainen ihminen ansaitsee kannustusta omien unelmiensa etsimiseen ja niiden toteuttamiseen – sekä inspiroivia roolimalleja, jotka näyttävät, että mikä tahansa on mahdollista”, teoksen esittelytekstissä kerrotaan.

Se, että jo kirja nimessä on sana ”suomalaisia”, on olennainen seikka representaation kannalta. Kirjassa vaikuttajat jakavat lukijan kanssa erilaisia tarinoitaan ja elämän polkujaan – ja he ovat kaikki suomalaisia. Tämän kaltainen samastumisen kokemus on korvaamatonta ihmisille, jotka eivät ole aiemmin päässeet osaksi samantasoista representaatiota vallitsevassa kulttuurisessa ilmapiirissämme.

Shadia Rask (2021) kirjoittaa esseessään Representaatiolla on merkitystä – näillä keinoilla lisää työyhteisösi moninaisuutta seuraavaa: ”Representaatioon liittyy samastuminen ja näkyväksi tuleminen. Erityisesti lapsuudessa ja nuoruudessa rakennamme identiteettejämme ja otamme mallia ihmisistä, joiden koemme muistuttavan itseämme. On valtavan vahingol-

lista, jos samastumisen kohteita ei löydy tai samastuttavat henkilöt löytyvät vain kapeista ja stereotyyppisistä rooleista” (Rask 2021). Aiemmin mainittu pääkaupunkiseudun nuorille kohdennettu valokuvanäyttely osui juuri tähän tarpeeseen. Ihminen ei voi tulla joksikin, mitä hän ei näe (Syystaival 2020).

Yhteiskuntamme on muutoksessa, ja pölytynyt kuvasto ja asenteet on saatava murrettua ihmisten hyvinvoinnin ja kuuluvuuden tunteen lisäämiseksi. Me emme ole samanlaisia, emmekä ole täällä yksin. Keskinäinen arvostus ja ymmärrys, sekä syrjivien historiallisten rakenteiden tunnistaminen ja niihin muutoksen vaatiminen, ovat työkaluja yhteiskunnan eteenpäin viemiseen kohti tasa-arvoisempaa tulevaisuutta. ●

Lähteet

Elone, Fiona: Marginalisoitujen ihmisten representaatio mediassa, TAMK 2020.

<https://www.theseus.fi/handle/10024/342802>

Qasim, Salaado: Anisa tahtoo kierrättää, Books On Demand 2022.

Qasim, Salaado; Qasim, Faisa; Oksanen, Roosa: Suuria unelmia: Tarinoita suomalaisista, jotka muuttavat maailmaa, Books On Demand 2022.

Rask, Shadia: Moninaisuus elokuva-alalla, SES 22.4.2021. Sivulla vierailtu 6.7.2022. <https://www.ses.fi/ajankohtaista/representaatiolla-on-merkitysta-nailla-keinoilla-lisaat-tyoyhteisosi-moninaisuutta>

Rinne, Jenni & Wass, Hanna: Tutkimus representaationa, Poliitikka-lehti 4/2017. Sivulla vierailtu 6.7.2022. <https://politiikasta.fi/tutkimus-representaationa>

Ruskeat Tytöt: Terminologiasta ja sen vaikeudesta – Pääkirjoitus 1/2022. Sivulla vierailtu 7.7.2022. <https://www.ruskeattytot.fi/soco/terminologiasta-ja-sen-vaikeudesta-pkirjoitus>

Syystaival, Ami: Tutkimus: Valkoiset, cisheterot ja vammattomat hahmot edelleen selkeä enemmistö suomalaisissa TV-sarjoissa ja elokuvissa, Kehräjä 14.10.2020. Sivulla vierailtu 6.7.2022. <https://kehräjä.com/tutkimus-valkoiset-cisheterot-ja-vammattomat-hahmot-edelleen-selkeä-enemmistö-suomalaisissa-tv-sarjoissa-ja-elokuvissa>

Etuoikeuskehä

Etuoikeuskehä (seuraava sivu) on sovellettu versio useista eri etuoikeuskehistä.

<https://ccrweb.ca/en/anti-oppression>

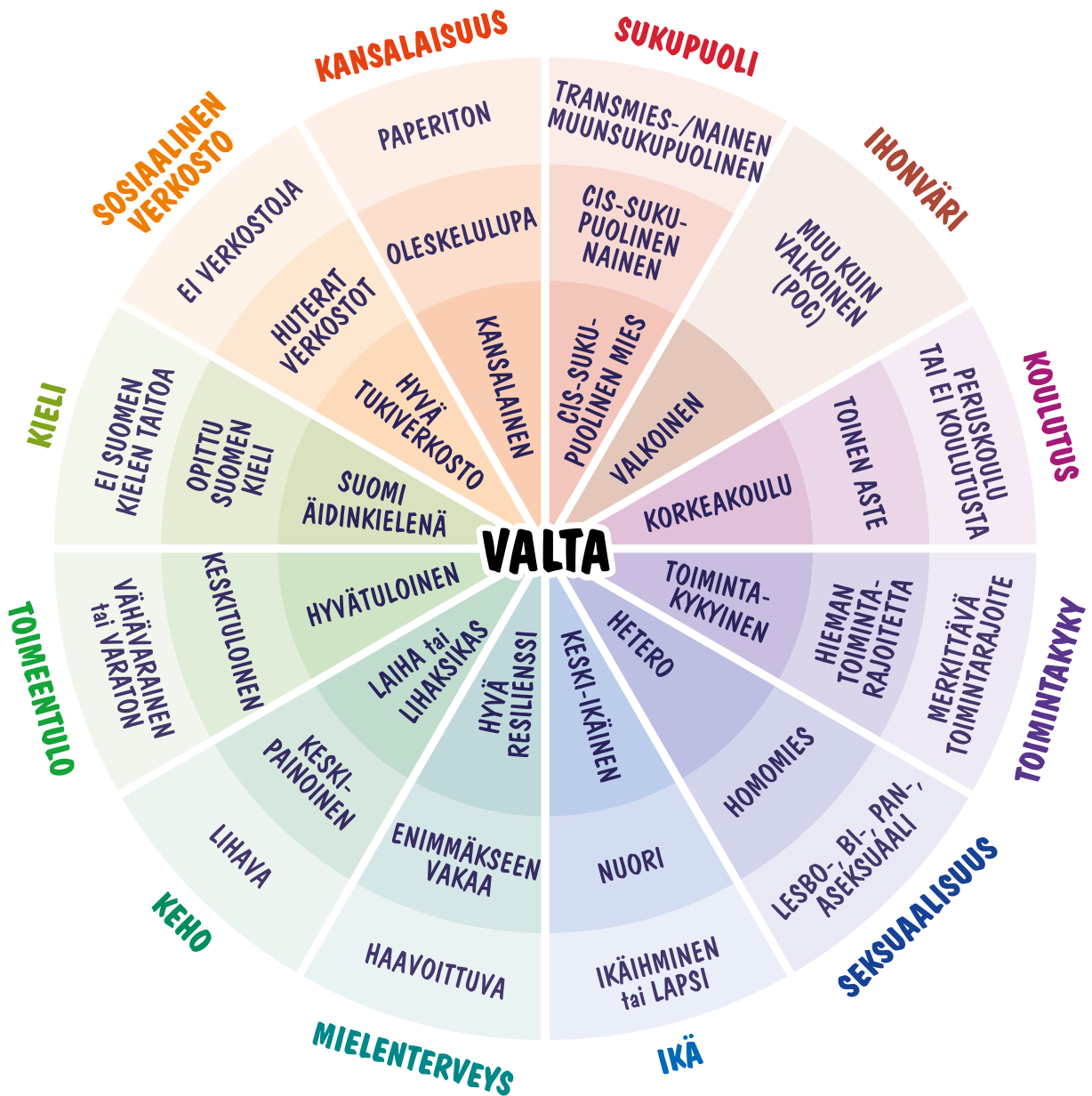
https://www.thisshowyoucan.com/post/_wheel_of_power_and_privilege

<https://julkaisut.haaga-helia.fi/wp-content/uploads/sites/4/2021/05/etuoikeuskeha-tekstiin-1024x647.jpg>

Pohdintatehtävät

Tehtävä 1

Tutustu alla kuvattuun etuoikeuskehään. Huomioi, että etuoikeuskehä ei kuvaa tavoiteltavaa asioiden tilaa, vaan se on jatkuvasti muutoksessa oleva kuvaus yksilön vallan ja hyväosaisuuden epätasa-arvoisesta jakaumisesta erilaisissa elämäntilanteissa. Pohdi, miten itse sijoitut kehälle eri kategorioissa. Mihin oman ryhmäsi jäsenet sijoittuvat? Miten jokin sinulle tuttu taide- ja kulttuuritoimija voi edistää yhdenvertaisuutta? Mitkä ovat erityisvahvuutenne ja miten voisitte niitä vahvistaa? Voisitteko toimia myös etuoikeuskehän esittämän epätasa-arvon murtajina?

Tehtävä 2

Pohdi ja muistele, oletko kohdannut taide- ja kulttuurikokemusten yhteydessä esittämisen tapoja, jotka ovat herättäneet sinussa hämmennystä, vastustusta tai näkemäsi/kokemasi kyseenalaistamista? Esimerkiksi jonkun sellaisen toiminnan tai roolin esittäminen, jonka arvoja et jaa. Keskustelkaa ryhmässä kokemuksistanne.

Ryhmätehtävä

Tehkää ryhmässä harjoitus, jossa kokeillaan nähdyksi tulemisen kokemusta. Esittäytykää toisillenne vuorotellen alla kuvatuilla tavoilla. Huomataanko sinut, jos et puhu mitään tai et luo katsekontaktia? Miltä torjutuksi tuleminen tuntuu? Harjoitusta voi varioida määrättömästi. Keskustelkaa harjoituksen herättämistä tunteista.

- Ryhmä katsoo, kun tulet rauhallisesti heidän eteensä, katsot heitä hetken, kerrot nimesi ja poistut rauhallisesti.
- Ryhmä katsoo, kun tulet heidän eteensä, katsot muita hetken äänettömästi ja poistut paikalta.
- Ryhmä katsoo, kun tulet heidän eteensä, mutta et luo katsekontaktia.
- Mitä jos tulet esittäytymään, mutta ryhmä lähteekin pois tai alkaa huutaa joukkona omia nimiään?

Laaja jatkotehtävä

Turvallisemman tilan periaatteilla pyritään luomaan edellytykset yhdenvertaisuutta edistävälle, avoimelle ja kunnioittavalle toiminnalle ja keskustelulle. Turvallisemman tilan periaatteet tehdään usein kirjallisesti, mutta niitä voi hyvin kuvata myös luovasti esimerkiksi taiteen keinoin. Tärkeintä on, että kaikki toimintaan osallistuvat tietävät periaatteet ja sitoutuvat niiden noudattamiseen. Onko teidän ryhmällänne tai yhdistyksellänne turvallisemman tilan periaatteet? Mikäli ei, laatikaa sellaiset yhdessä koko ryhmän kesken. Jos teillä on jo turvallisemman tilan ohjeistus, katsokaa yhdessä, pitääkö sitä päivittää ja keskustelkaa siitä, miten asiat tällä hetkellä teistä toteutuvat ryhmässä. Ohjaajan tehtävä on pitää huolta siitä, että keskustelusta ei tule henkilöityvää, vaan ohjeistus laaditaan ja käsitellään asioiden kautta.

Vinkiksi voitte katsoa esimerkkejä turvallisemman tilan ohjeistuksista verkosta: <https://peda.net/kansalaisfoorumi/kouluttajille/turvallisuus/turvallisempi-tila/saannot-koulutuksissa>

Vinkkejä yhdenvertaisuutta ja saavutettavuutta käsitteleviin aineistoihin ja oppaisiin

Kulttuuria kaikille -palvelu edistää osallistumiselle avoimia ja monenlaisia yleisöjä ja tekijöitä huomioivia kulttuuripalveluja

<https://www.kulttuuriakaikille.fi>

KSL-opintokeskuksen opas syrjimättömään kielenkäyttöön

https://www.ksl.fi/app/uploads/2022/03/KSL_Syrjimaton_kieli_saavutettava.pdf

Papunetin saavutettavuusosio

<https://papunet.net/saavutettavuus>

Saavutettavuusopas lastenkulttuurikeskuksille ja taiteen perusopetuksen oppilaitoksille

https://harrastamisensuomenmalli.fi/wp-content/uploads/2021/06/saavutettavuusopas_opas_web1.pdf

Yhdenvertaisuus.fi -sivusto on oikeusministeriön ylläpitämä tietopankki

yhdenvertaisuudesta ja syrjimättömyydestä kiinnostuneille henkilöille ja organisaatioille

<https://yhdenvertaisuus.fi>

Education as a Constructor of Social and Cultural Sustainability for the 21st century (Sus21) -hanke

Tämä artikkelikokoelma on yksi Kansalaisfoorumin koordinoiman Erasmus+ -kumppanuushankkeen ”Education as a Constructor of Social and Cultural Sustainability for the 21st century” (2020–2023) tuotoksista. Mukana oli neljästä Euroopan maasta yhteensä kuusi kumppaniorganisaatiota, jotka edustivat aikuiskasvatuksen erilaisia koulutusperinteitä.

Hankkeessa luotiin yhdessä aikuiskoulutukseen soveltuvia koulutusmoduuleja sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyuden eri osa-alueista. Tässä tukenamme oli YK:n kestävä kehityksen toimenpideohjelma Agenda 2030 (2015), jonka mukaan sosiaalinen kestävyys on yhdenvertaisuutta, sukupuolten tasa-arvoa, terveyttä ja koulutusta. Sosiaalisesti kestävä kehitys tarkoittaa myös sitä, että hyvinvoinnin edellytykset siirtyvät sukupolvelta toiselle.

Hankekumppanit valitsivat itselleen merkityksellisen teeman ja tavoitteet, jotka edistävät parhaiten sosiaalista ja kulttuurista kestävä kehitystä. Jokainen kumppani on luonut omasta teemastaan koulutusmateriaalin aikuiskasvatustajien ja järjestötoimijoiden käyttöön. Seuraavasta löydät lyhyet kuvaukset kumppaneiden

tuottamista sisällöistä. Materiaalit sekä tietoa itse hankkeesta ovat kaikki saatavilla englanniksi sähköisessä muodossa verkkosivustolta: <https://sus21.eu>

Aikuiskasvatus kestävä kehityksen edistäjänä

Itä-Suomen yliopisto (UEF)

Kestävä kehitys mietityttää nykyisin yhä useampia aikuiskasvatuksen ammattilaisia. Tiedämmekö, kuinka kestävä kehitys on yhteydessä arkeen, koulutuspolitiikkaan tai kansalaisuuteen? Verkkokurssi ”Aikuiskasvatus kestävä kehityksen edistäjänä” esittelee esimerkkejä sosiaalisen kestävyuden eri näkökulmista. Kurssi on avoimena verkkokurssina tarjolla kaikille paikasta ja ajasta riippumatta. Aikuiskasvatuksen avulla voimme saavuttaa suuriakin kestävä kehityksen tavoitteita!

Linkki MOOC-kurssille:

<https://digicampus.fi/login/index.php>

Kurssin suorittaminen vaatii maksuttoman DigiCampus-käyttäjätunnuksen luomisen.

Vastuullinen kuluttaminen ja tuotanto – Vältä ruokahävikkiä!

Autokreacja Foundation

Tämä moduuli kytkeytyy Agenda 2030:n tavoitteeseen 12: Varmistaa kulutus- ja tuotantotapojen kestävyys. EU:n alueella, arviolta 20 % ruoasta menee hävikkiin, millä on vakavia vaikutuksia globaaliin talouteen, yhteiskuntaan ja ympäristöön. Toiminnot keskittyvät siihen, miten rakennetaan aikuisten motivaatiota yhteisten haasteiden ratkaisemiseen, lisätään heidän itsevarmuuttaan aktiivisina kansalaisina, ja vahvistetaan työllistymistaitoja käyttämällä yrittäjyyttä aktivoivana tekijänä.

Terveys ja inkluusio sosiaalisen kestävyden tekijöinä

CPIA 1 Brescia

”Terveys ja inkluusio sosiaalisessa kestävydessä” sisältää kokoelman aktiviteetteja, joita toteutettiin CPIA 1 Brescia -aikuisoppilaitoksessa 16–60-vuotiaiden opiskelijoiden kanssa. Opiskelijat olivat italialaisia sekä Aasiasta, Afrikasta ja Euroopasta maahan muuttaneita, ja heillä oli eri tason osaaminen italian kielestä toisena kielenä. Tavoitteena oli lisätä yksilöiden kyvykkyyttä ottaa haltuun ja ymmärtää terveyteen liittyvää informaatiota, ja tehdä tiedostavia valintoja oman psykofyysisen ja yhteisön hyvinvoinnin edistämiseksi. Kaikki nämä ulottuvuudet esitetään linkistä löytyvällä [Youtube-videolla](https://www.youtube.com/watch?v=nZ6Icw-p6uT4&t=3s).

<https://www.youtube.com/watch?v=nZ6Icw-p6uT4&t=3s>

Sukupuolten tasa-arvon toteuttaminen ja naisten voimaantuminen

SYNTHESIS Center

Tämän moduulin keskeinen tavoite on voimaannuttaa naisia ja tyttöjä ja vahvistaa heidän ääntään ja osallisuuttaan yhteiskunnassa rakentamalla sukupuolten välistä tasa-arvoa tukevia tietoja, taitoja ja kompetensseja. Lisäksi

tavoitteena on lisätä tietoisuutta mahdollisuuksista, sosiaalisista ja taloudellisista oikeuksista, joita naisten tulee tietää omaa tulevaisuuttaan rakentaessaan. Kaikki nämä tavoitteet tukevat naiseen ja tyttöihin kohdistuvan syrjinnän ja epäoikeudenmukaisuuden vastaista taistelua. Moduuli on muodoltaan PDF-julkaisu, jonka alussa on julkaisun sisältöön orientoiva video.

Hyvinvointi ja kestävyys – Kuinka rakentaa kestävää työkuilttuuria

University of Trieste (UniTs)

Tämä julkaisu keskittyy hyvinvointiin työympäristössä. Julkaisu tarjoaa työkaluja kestävä työympäristön luomiseen ja henkilöstön terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen. Tärkein tavoite on aikaansaada muutos ja kehitys työkontekstissa, sekä yksilön että organisaation tasolla. Se koostuu itsearviointiin kehitetystä kyselylomakkeesta, joka voi tukea työntekijöitä ja työnantajia yhdessä luomaan paremman työympäristön ja -ilmapiirin, tunnistamaan omaan työhön liittyvät sisäiset ja ulkoiset resurssit ja poistamaan niitä haittaavat tekijät. Julkaisu sisältää myös ohjeistuksen tulosten analysoinnin sekä niiden soveltamisesta tehtävien johtopäätösten tukemiseksi.

Kansalaisfoorumi, 2023

Tämä teos on lisensoitu
[Creative Commons Nimeä 4.0](#)
[Kansainvälinen -lisensillä.](#)